

Stütz

Siebenter
JAHRESBERICHT
der k. k.
OBER-REALSCHULE
IN GÖRZ
am Schlusse des Studienjahres
1867.

Görz, ged. Paternolli.
Im Selbstverlage der Lehranstalt.

SIEBENTER

Jahresbericht

DER K. K.

OBER-REALSCHULE

IN GÖRZ

am Schlusse des Studienjahres

1867.

Nachtrag zu dem Aufsatz: „Der internationale Goldmünzfuss“. S. 5.

Die Wiener Zeitung in № 191 vom 11. August 1867 brachte folgende Korrespondenz aus Paris vom 8. August l. J., die hier im Auszuge folgt:

Das „Journal de Paris“ schreibt: Im Verfolg der grossen internationalen Münzkonferenz, welche vor kurzem in Paris tagte, ist eine besondere Unterhandlung zwischen Frankreich und Österreich eröffnet worden, die in sich die Münzeinigung zwischen Frankreich und Oesterreich auf die Goldwährung einschliesst. Der Präliminarvertrag enthält auch gewisse Grundlagen einer weitern Annäherung für die Silberscheidemünzen. Was die Goldmünzen betrifft, so fügt dieser Vertrag zu den bereits in Frankreich bestehenden Goldstücken ein neues von 25 Fr., welches das hauptsächlichste Bindemittel zwischen der französischen und österr. Münze bilden wird, weil es gleichzeitig 25 Fr. und zehn österr. Gulden darstellt. Da es ferner dem englischen Sovereign und dem amerikanischen Fünfdollarsstücke sehr nahe kommt, so dürfte es auch dem Beitritte Englands und Amerikas zu der Münzeinigung zum Anhalt dienen.

Nachdem N. 191 der Wiener Zeitung hier eintraf, als der erste Bogen des Jahresberichtes mit dem obenerwähnten Aufsatz bereits gedruckt war, so wird hinzu diese verspätete Notiz als Nachtrag beigelegt.

Görz den 14. August 1867.

F. Villicus.

D 8535/1948

Vodilce

za

LEPO PISAVO I KRATKA RAZLAGA

prozaičnih i pesniških spisov

Ponabral i za mladino predelal

France Zakrajšek.

Vodice

18

LEPO PISAVO I KRATKA RAZLAGA

prezentnih i pesniških spisov

London i na mladine predstavi

Stanoš Kozarčević

Bistri vir, v katerem se naš duh čedi i lepša, so znanstva, umetnije i književnost. To, na kar merijo, je pa resnično, dobro, krasno i koristno. Platon uči, da je ta krasota sijajin odsvit resnice i dobrega. Proti temu je resničnemu temelj navska in umetnijska lepota, tako da so si te stvari jako sorodne, ter se v svojih blažilnih namenih druga drugo podpirajo i dopolnjujejo. Resnici rabi n. pr. lepota kot pripomoček, ker brez nje bi ne imela toliko moči i prijetnosti. Gola lepota, ako ne pospešuje resnice, je ničemurna, opolzla i nestanovitna; kajti umetnijskim izdelkom i drugim umotvorom, v katerih ne nahajamo teh lastnosti, v razmerji zedinjenih, odrekamo svojo zadovoljnost že prej, ko se jih je kritika lotila i njih hibe i napake obelodanila. Kdor piše ali izdeluje kaj zgolj le s tim namenom, da zanima poslušavce ali gledavce, ta sužnjuje popačenemu ukusu svojega naroda. Sém spadajo vsi Blumauer-ji, Klauren-i i Kotzebue-i. Resnica i dobro ste najvikše stajališče, lepota ju le omilja i prikupuje, da njun sad lože, brže i lepše dozori v nas. V človeku biva namreč mogočna čut, ki hrepeni po vikšem blagu, kakor so zlate pene brez dostojnega jedra in je tako ostra, da ne prizanaša celo mojstrom, ako so se kje spozabili. Zato očitajo tudi slavnemu Ariostu, v čigar delu se leskeče njegov jezik ko demant, nekako lahkomiselnost gledé na izbor njegovih predmetov. Pripustivši torej, da je s Preširnom tudi Koseski klasik naš, česar pa ne morem tu nadalje presojati, imamo dva lepa izgleda tudi v našem slovstvu, kako gre pisati i plemenititi bravčevo srce. Na prvi pogled se zdé Preširnovе pesmi nekaj vetrenjaške. — nekda se je to celo mislilo od njih — ; a natančniša študija odpira še le pogled v svetove, kjer vlada resnica, i kamor pride, kdor se je očistil v bridkih skušnjah te solzne doline; kajti iz vseh njegovih vrstic blišči žarovito hlepenje po nekem sočutji, ki je le v idealnem življenji doma, ki strinja bolj srečna bitja kakor je človek. Zato ne gre iskati sploh navadne ljubezni v njegovih pesmah, in v tem zmisiu smemo je presojati. Koseski je nraven, ali silen i viharen, njegove misli so vznesene i za tedajne čase nenavadne; i menda ravno zato je mladino tako mogočno unemoval ko dotistihmal nikdo poprej ne. Celó v prestavi kaže redko originalnost. Beseda mu je izborna, srcedro-

beča i krepka, doneča i grmeča. V njegovih pesmah je živ dokaz, kako krepak je naš jezik, ako pride mojstru v roke. Ta pesnik ne klepeče z macleki, on udarja s smelo zavednostjo na zvon iz čiste rude našega jezika, i nedosežen je dozdej v slovenski verzifikaciji saj gledé tako rekoč na zvunanji obraz pesemski. Kdo mu bo torej toliko za zlo jemal, ako nekaj omahuje v rabi dovršivnega i nedovršivnega glagola? Razlika med Preširnom i tem pesnikom je ta po mojem mnenji, da si je oni iskal svojih izgledov v italjanski, Koseski v nemški literaturi. Gotovo je Preširen pravo zasledil. Italjanska poezija je namreč naši narbolj sorodna, bi rekel, ne le sorodna: ena in da ista je. Toda od tega spodej.

Pisatelji in umetniki, kterim je bilo mar za resnico i dobro, živé še v krepkem spominu; oni, ki so jo zanemarjali, so že davno zbrisani iz njega ali slujejo le še kot svariivni spominki. Književnost je bila vselej narbolj dostojna in imenitna, ko se je resnica narbolj spoštovala v spisih in v djanji; nasproti temu hirala je država, pešalo junaštvo, nastopila je mehkužnost i zginoval je blagostan, kadar so prišle jalove misli na mesto jedrnatih, ko so puhle i prazne kvante po slovstvu gospodarile. Dobre knjige so plod dobrih src, iz dobrega vzgojevanja kacega ljudstva prihaja vse dobro za to i tako tudi za državo. Slovstvo je zaklad, s kterim se duševno živé narodi, en narod postane učitelj drugim narodom, ko je s svojo književnostjo prvak. Najslavniše pridobitve junaštva se pozgubé, penezi idejo razna pota, njih reka se kroji i suši v rokah sebičnih stiskavtov; vsa druga je z omiko: ona duha bogati, kinči i lepša, ona nas krepi, blaži i tolaži v vihnem tem življenji. Po Simonidovo nosimo vse svoje bogastvo seboj. Neizmerno kraljestvo Aleksandra Macedonca se je precej razneslo, grška i latinška omika nas še dan danes uči. Pripodobno kroti Orfej divjo zverino, Homer, Pindar i drugi spodbujajo Grke k junaštvu. Od Cicerona imamo o slovstvenih stvaréh to slavno spričevalo: Ostale zabave niso ni od vseh časov, niti od vseh dob, niti od vseh krajev. One gojé mladost, mladé starost ter vekšajo našo srečo ali nas tažijo v nadlogah; prijetne so nam doma i zveste spremljevalke na potovanji i po nočnih tminah. — Vsaka zgodovina bolj obširnih slovstev obžaluje kako neugodno žalostno dobo; kajti kakor v življenji posameznega človeka, tako godi se večkrat tudi v onem obziru. Zgrešivši pravo in edino pot do slave in izobraževanja zdaj duh po labirintih bedaštva, gubi i slabi svojo prvotno moč ter se valja v mlakuži nizkih i njega nevrednih misli. Skoraj nevedoma propadel je v nevednost i vražo, da stane rešiteljev veliko truda izkopati ga zopet iz temnega brazdna. Zatoraj vidimo tedaj ustanavljati se društva, sloveče akademije ali učene

zbore, resnicoljubi možje, razsvetljeni z žarki prave omike i s pogumom v srci, kujejo ostre pušice ter je drvijo v svoji sveti jezi na zapeljivce človeškega srca in uma. Hud boj nastane, a nazadnje vendar resnica premaga. Kaj vzroča tedaj i budi tako junaštvo i silnost, da se poganja človek za resnico kakor za svetišče? To je vsesilno mrenje po omiki, a po oni omiki, ki človeka čedaljebolj oprošča, plemeniti i duševno dviga. Tudi Slovencu ni več treba, da si kreše njene iskre po skritih katakombah, vedno v strahu i trepetu kakor nekdanj. Ni čuda, da je bledel i venel njen sad, ker so mrazovi tako vihrali krog njegovega debla, da je vrtnar pešal i dvomil nad dobroto zemljišča, da je bil prisiljen cvet kakor v rastlinjaku medleča rastlina; kajti solnce svobode i pravice ni še sijalo nanj, ki vse nitke čarobno oživlja, krepi i z novimi soki navdaja. Ali, čeravno le počasi, vendar še precej krepko je poganjalo tudi takrat slovstvo naše, ako je smemo tako imenovati. I tukaj je mesto, da se spomnimo Vodnika, prvega mučenika naše književnosti in ednega najsrčniših borivcev v slovenskih zadevah. Bil je krepkega duha. „Fortuna non mutat genus“ je moral nekdanj reči. V takih, besedah, bi rekel v borbi vseh občutkov izrečenih, osebstvuje se pravi človek. Kaka visokost i zavest! Zares prav redka prikazen je gledé na one čase, i vreden, da mu zakličemo; Blag nam je tvoj spomin, tvoj venec zeleni, i bode zelenel, dokler imamo čut, da cenimo tako vrednost. In v vrsti drugih že umrlih mož blišči tudi naš nepozabljivi Slomšek, ki ni zatajil svojega rodú na neki narvikših stopnjic človeškega prizadevanja. Čista, prozorna duša njegova je ostala bistra tudi v posvetni slavi kakor zrkalo v bliščivem zraku. Z žalostjo se sestri pri takih mislih neka zadovoljna čut: radi se teh mož spominjamo, ki so svoj narod tako goreče ljubili, i mu redivno duševno hrano priskrbovali. Takih mož je veliko, a to spada v slovstveno zgodovino. Upam namreč, da sem izgledov omenil.

Temelj je slovenskemu slovstvu postavljen, in upati gre, da se bode širilo i množilo v pravo korist našemu ljudstvu.

I. Poglavje *)

Slovstvo je njiva, učenostnik na nji kmetovavec i čitatelji so stan, ki se od njegovih pridelkov redi. Da pa kdo svojo njivo le-

*) Viri: *Red Sicci*. Schiller pros. Sch.; Less. Hamb. Dram.; G. Högelberger: *Ueber das Sonett*; L. Politz: *Einleitung zur Geschichte*; C. Pesch. *Ueber Meditation und Lektüre*. Klasične literature, posebno Kvint. Horaci i Ciceron,

po i pametno obdeluje, ni zadosti, da tje v en dan seje i sadi, to je kar si bodi, brez obzira na svet i potrebe svoje dežele. Ravno taka je v književnosti. Po načelu gori izrečenem gledé na resnično i dobro se mora tudi učenostnik ravnati. Tu podajam torej onim mladenčem, ki se bodo kdaj s slovstvom pečali, zbirčico pravil, po katerih se morejo prav i lepo pisati učiti, ostali učeči se mladini pa kratko vodilce, po katerem se dajo razni spisi spoznati, presoditi ter po njih vrednosti ceniti in v korist obračati. Da sem v razlagi nekaj varčen z besedami, prihaja odtod, ker mi je pičlo prostora odločenega. Pravila gledé na sestavljanje pisem sem izpustil, ker se nahajajo v lepem Praprotnikovem „Spisji“.

Književnost obsega vse prostogovorne pesniške izdelke, ki imajo v podlago resnično, dobro i koristno ter vjemaje se z lepoto narod i človeka mikajo i spopolnujejo. Prostogovorni sestavki so: Razgovor, pismo, povest, novela, roman, govor i nadpis. Sèm spadajo kot pripomočki vse razprave slovstvene, retorične, pesniške, zemljepisne, starinarske, basnoslovne; časopisi znanstveni, slovstveni in umetnijski, slovnice i slovarji. Pesniški so: I. *Lirični*, (namreč: himna, oda, kancona, elegija, idila, ekloga, romanca, balada, napis), II. *epični* (to so: Junaška pesem, junaškošaljiva epopėja, romantična pesem, poetična novela.) III. *dramatični* (i sicer: Tragedija, komedija, drama, melodrama, burka), i slednjič *didaktični*, (ki so: zgodovinske i popisne pesmi, satira, poslanica i basen).

Pisateljske lastnosti. Kakšen je pravi pisatelj? On je *zmožen, skušen, učen, on pozna pravila svoje umetnosti, ima dober ukus, ljubi resnico i domovino*. Zmožen pa je, ako je hitre i zveste pomnivosti, kajti človek toliko ve kolikor se spominja; ako ima zdrav um, da spozna i loči koristno dobro i resnično, da se zaveda razmerij, v katerih stojé stvari in ideje ter pride tako do njih prvih razlogov, ker le po tem potu zamore originalnost doseči; ako ima živo domišljijo i goreč čut, ker kakor Kvintilijan pravi, je srce, ki nas zgovorne dela; brez domišljije bi ne mogel idealnosti z realnostjo spraviti. Tirja se nadalje skušenost od njega. Skušen pa ni, kdor ne občuje tudi s svetom, ne premišlja narave i življenja, kdor še ni ničesa doživel, z eno besedo, kdor le v bukvah tiči. Treba je, pravi neki pisatelj, zmenjati večkrat samoto s posvetnim hrupom, kajti le tako spoznaš, kakošni da so značaji in v samini pretehtaš in odločiš, kakošni bi imeli biti. I Lessing z obzirom na mlade pisatelje, čeravno nekaj preostro: „Kdor nima, kaj bo dal? Mlad neskušen pisatelj, ki ne pozna še življenja ali vam je bo dobro popisal? Takim sestavkom manjka živcev, mozga i kosti, da-si ne barvitosti i živahnosti.“ Skušen pa

naj je, ako ni tudi učen, malo bo zdalo pisatelju. Horaci: Prašanje je bilo, ali ima slovstvo več prida iz narave ali iz učenosti; a jaz pravim: kaj velja um sam brez učenosti. "Gotovo je torej, da so vsi imenitni pesniki, ki so po Platonu očetje in učitelji modrosti, večidel ob enem tudi modrijani, bogoslovci, politikarji zgodovinarji. Neučeni pisatelj je mazaču enak, ki nadomestuje prava zdravniška znanstva z neumno vražo. Ali tudi učenost se mora opirati na resnico, dobroto i koristnost, da ni škodljiva i prazna, posveta i površna. Pisatelj mora stati na oni stopnji učenosti, na kateri so znanstva, treba je, da pozna duševne zahteve svojega naroda; drugač nazaduje, ali se ne bo ravnal po resnici: „Non datur saltus in natura“ Narava ne preskakuje. To je pa bolj splošna učenost ali omika pisateljska, posebej si bo še priskrbel znanost onih pravil, ki so njegovemu stanu potrebna, segel bo namreč po onih postavah, ki so zvest posnetek iz umskih pravil, srca in jezika. One postavbe odobrila so narizvrstniša dela uma i fantazije ter potrdile so je potrebe prešlih časov, narodov i sploh človeštva. Tu pa gre ločiti pedantstvo od pravičnih, tirjatev, trmo kacega oholega muholovca od pravega učitelja, Gotčedunstvo od umetnijske skušenosti, izvirajoče iz narcistejših virov pisateljskega delovanja. Brez znanosti dotičnih pravil je um kakor bogastvo brez oskrbnika. Narbolj nevarna so nektera društva, ki samoglavne postavbe narekujejo, ali kak sicer slaven pisatelj, ki po novarijah hrepeneč, ljudi slepota i zapeljuje. Ali zmožni skušeni, učeni in v svoji umetnosti dozvedeni pisatelj si omisli tudi to, čemur okus pravimo. Okus je pravilo vseh pravil, i brez njega je vsak izdelek nepopoln; kajti um, v silni oblasti vznesene domišljije, zahaja rad od resnice, okus ga še le brzda i na njeno sled spet pripelje. On nas tedaj uči, kako spoznati pravo lepoto, da zamoremo čutiti i soditi izvrstnost ali napake umetnijskih i slovstvenih izdelkov. Pravi okus je tenak i popoln, ker ž njegovo pripomočjo smo še le v stanu narbolj skrite prednosti i nedostatke koj razvideti. Pridobiti in ohraniti ga moreš s pridnim premišljevanjem narave ali klasičnih del, pa tudi s tim, da odstraniš iz sebe po moči vse misli in občutke, ki utegnejo npravni čut žaliti ali kaliti. Po raznih dobah človeške omike, šegah, navadah i drugih okoljščinah je tudi okus različen; pri vsakem narodu ima kako posebnost ali ločiven značaj; zatorej moremo tudi od slavjanskega ukusa govoriti: Vendar vse te lastnosti bi pisatelju ne zadostovale brez ljubezni do resnice i domovine. Ciceron: „Moder a ne zgovoren človek malo koristi mestom; zgovornost pa brez modrosti večkrat škodi i nikdar ne hasni.“ In v tem zmislu piše drug učenostnik: „Krepost je vir vseh onih občutkov, ki segajo v srce. Naj je svet v obče še tako pokvarjen, ona ima vsigdar toliko moči,

da ga prevlada, i samo kdor hrani to v sebi, pride do živega s svojo besedo, kajti njen jezik umejo vsi pošteni ljudje vseh narodov. " Res pa, da je resnicoljubnost že sama na sebi jako zdatna, vendar krepak navor ji je tudi domoljubje, ker po njem zadobi še le pravo moč i žarovitost. Pisatelj ni samo človek, on je tudi državlján. Kot človek spoštuje narvikše zahteve človeštva ter je pomaga spopolnovati; kot državlján je svoji domovini v korist i pospešuje na vso moč njeno slavo i blagostan.

Težaven je večkrat pot do nekterih teh lastnost, zatoraj mora se mladina že zgodaj k temu napeljevati, i sicer ne samo ona mladina, o kateri bi se dalo po nekih zmožnostih soditi, da nastopi kdaj pot pisateljsko, deležni teh navkov naj so marveč vsi, ki hočejo zajemati svojo omiko iz zakladov književnih s pravim i resničnim pridom.

II. poglavje

Ktere snove naj se izberejo, kako naj se premislijo i razdelé?

Snova ali naloga sama po sebi kakor tudi po načinu njene izdelovanja naj se prilega pred vsim namenu književnosti, potrebam časov i narodov. Kdor je sklenil pisati za občinstvo bo toraj gledal na to, da se vjemajo njegovi spisi z resničnim i dobrim, da so čitateljev vredni, občinstvu koristni i ne škodljivi, i da je v resnici mikajo i plemenitijo, a ne pokvarjajo i živinijo. Narodi, ki se vrlo izobražene štejejo, imajo dan danes žalibog neko rokovnaško glediščno literaturo, ktere nikador ne gre posnemati, ker cigani človeka v njegovem narimenitnišem blagu. Taka pisarija vzburka vse strasti do grozних notrajnih neviht. Na diljah, „ki svet pomenjajo“ in v romanih hodi zločinec ovenčan z dičnimi kitami, i glavo po konci nosi, kakor kak zmagovavec. Tak pisac je toliko zvit, da ne pravi tega naravnost; a djanje, spletke, vedenje, splošne opazke i pred vsim izid venča pregreho i zvijačo, tepta krepost, oskrunja i podira vse bolj blage občutke. Kakor bi bila neka nravolovlja v spisih prenapeta, tako i toliko več je škodljivo tako počenje. Dostojne snovi išči v naravi, v domači zgodovini, v njeni radosti i žalosti. Toda ne samo dostojna, tudi časom i narodu bodi snov primerna; kajti kdor bi nam na pr. v zmislu nekdanjih Egipčanov pisal, bi je nam nikakor ne ugodil, ker smo veliko bolj izobraženi, i ker nekako (saj v narodskem pomenu) drugače čutimo i mislimo. Drugi časi, druge potrebe. Prej pa ko si kako snov izbereš, boš gledal tudi, ali je tvojim mo-

čem i študijam primerna. Kogar zagotavlja ta zavest, temu ne zmanjka ne lepe besede ni jasnega reda. Krona vsemu je pa zgovornost, ki prihaja iz prepričanja in iz vnetih občutkov. Poslednjič naj se naloga ali snov še natanko premisli ter po potrebi saj v tri dele v vvod ali začetek, v sredo i konec ali sklep razdeli, če ni mogoče več oddelkov napraviti. Misli naj se pa tako vjemajo, da se druga iz druge cedi, zategavoljo zapiši si prej načrt, razvrsti potem stavke i poglavitne misli, nepotrebne ali preobilne iztrebi ter pristavi, kar bi še manjkalo celoti. Opazuj, poslušaj, misli, primerjaj, predno govoriš ali pišeš; to je ona tajnost, ki dela prave pisatelje.

III. poglavje

Kako gre izumiti ideje i spriče k snovinemu razvitku?

Pisavec, ko je predmet globoko pretehtal, najde vsled svoje učenosti i skušenosti z lahkoto njemu prikladne misli; vendar ne bo zaničeval tudi onih pomogljejev, ki mu je njegova umetnost na roko daje. V *Topiki* nekdanjih retorjev nahajamo namreč neka zajemališča, ki so pri snovinem razvijanju od velike koristi; vendar, to se ve, ona so bolj sama vodila pri spisovanju. Ti viri so pa: a) *Definicija ali ukroj*, s katerim na kratko, pično in očitno razložiš, kaj i kakšna da je stvar, od ktere govoriš. *Filozofski oznamek* se mudi samo pri bistvenih lastnostih, i tega se poslužujejo razpravopisci: ako okončuje pa zraven še bolj slučajne i manj važne raznamke, veli se mu *govorniški ukroj*; ta rabi osobito govornikom, pesnikom in ostalim pisavcem, ki se ne pečajo z razpravami. Iz tega vira zajemajo mnogi pesniki. b) *Etimologija ali izpeljevanje besed*. Etimologizovaje pridemo večkrat do prave lastnije stvari, katerih čisti pomen nam ni še bil popolnoma razločen, da razsodimo bolj skrite razlike tako imenovanih enopomenljivih izrazov ali sinonimov. N. pr. dekla, krščenica, pohleven, ponižen itd. Izpeljava naj se pa prilega i prilikuje našemu namenu. c.) *Naštetba*; kadar vrstimo vse znamenite posebnosti kacega predmeta, je to naštetba. Ta naklon govorjenja je obilen vir lepih misli, samo da so vredne splošnega cilj i konca, i da so mikavne i mnogovrstne. N. pr. Koliko reči bi se dalo naštetiti, zarad kterih nam je domovina draga! d) *Okoliščine, osebne, krajne, časne, načinne, sredstva, namena* itd., ki jasniyo ali dopolnujejo kako povedbo. N. pr. cenil boš še le dobrotljivost našega Odrašenika premisljevavši te okoliščine: *osebno* kot včlovečenega Boga, *krajno i časno*, ker se je rodil v pastirski bajti, v trdi zimi, v takem uboštvu. e) *Vzrok in učinek, snova, podoba ali oblika*. N. pr.

slavi človeka gledé na to, da je božja stvar i gledé na njegovo podobo; grajaj greh zarad njegovih žalostnih nasledkov; popiši kako reč z obzirom na njeno snov in obliko. Poglavlja lastnost tega govora je resničnost. g) *Opis*. Opisujejo se osebe, stvari, kraji, dogodki. Osebski popis je razen po tem, ali so osebe resnične, to je zgodovinske ali izmišljene; ali opisuješ njih zunajščino ali notrajšščino posebej, ali istočasno oboje. Popis človeške notrajnosti, to je zmožnosti, nravi, nagibov i navad se imenuje *eto-peja*. Ako je oseba zgodovinska, drži se natanko dotičnih sporočil i povedeb. Zoper to grešijo: zgodovinarji, romanopisci i dramatik i nevednosti ali bolj še iz pristranosti. Kadar opisuješ kako izmišljeno osebo: (idealsko) bodi tvoj opis verjeten. Opis osebske zunajščine se imenuje *prospopografija*; ta popis naj se ravna po kakem obrazu, kipu ali ustmenem sporočilu. V obeh popisih začni pri poglavitnem, od zgoraj navdol. Pri popisih stvari zaznami pred vsim velikost, snovo, zunajno obliko, znotrajno sestavo i rabo; potem naj sledé posamezni deli v istem redu, v kakoršnem se v resnici nahajajo, vse pa naj se vzajemno dopolnuje in vjemlje s tvojimi nameni. V krajnih popisih moraš narpoprej videk povdariti, to je mesto, s kterega se vse ostalo dobro pregleda, nato omeni i popiši stvari, ki koj v oči bijejo, ter vse zveži tako, da bode v lepem redu. *Opis dogodeb*: vzrok, učinek, sredstvo, resničnost, verjetnost, pravšna zaporednost ali prava razvrstba so njega poglavitne tirjatve ali lastnosti. Primeri glasoviti popis Laokoonta v Eneidi, ki popiše, ko njega i njegova sinova zmiji davite i morite. Popiši hudo vreme, umor Abeljna itd. h) *Pleme i vrsta*. Kakšenkoli se dene sestavku na čelo kaka splošna resnica ali izrok. Dokaz prehaja po tem od tega na predmet, to dokazovanje je: *od plemena do vrste*. Proti temu nabereš tudi lahko vse posamezne misli svojega sestavka v kak glaven odloček, i temu dokazovanju se pravi: *od vrste do plemena* (species, genus). Paziti pa je, da so sprednji stavki do cela resnični, izvodi brez pogrška, i prehajanje samobesno ne prisiljeno. N. pr. sestavi pismo kterega koli zapopadka z izrokom: Kratko je naše življenje, v čemur naj služi kot lep izgled Preširnov: Memento mori. Popiši ostudne nasledke lenobe, ter skleni, da ovirajo napredek i spopolnovanje človeško. i) *Nasprotni razsodi ali protistavki* so tudi zdaten vir, ter čitatelja ali poslušalca posebno uverujejo i zanimajo. Primeri nasprotke: spomlad i zima, mir i vojska, bogastvo i revščina itd. j) *Podobnost*. Pojasni se naš predmet tudi z enakimi lastnostmi drugih stvari, samo da niso pripodobe nizke i redke. Neznano veliko je taci pripodob v epičnih pesmah: v Iliadi, Odiseji, Eneidi; manj jih je v liričnih, še manj pa v dramatičnih delih; kajti živi občut ne utegne pripodabljati. Primer: Kakor je kak denar, ki je sam toliko vre-

den ko veliko drugih, tako je tudi kaka beseda, ktera izrazuje več ko mnogo drugih. *k) Primera ali prilika.* Primerja se pa na trojni način: 1) *Veče z manjšim.* n. pr. Tolaži nesrečnega prijatla navajaje mu kak izgled iz zgodovine ali iz sv. pisma, kakega nesrečnega kralja ali modrijana, ki je bil še bolj nesrečen, i je svojo nezgodo vendar voljno prenašal. 2): *Manjše z večim.* n. pr. Podučí koga, ki se ni še znebil kake slabe navade rekoč, da celo otroci zabijo kako navado itd. 3) *Enako z enakim.* Primeri Plutarhove zivotopise. *l) Zgledi* iz sv. pisma ali iz občne zgodovine, i slednjič *m); Svedoče i veljavne priče.* Tu gre paziti, da se ne mešajo besede sv. pisma s posvetnimi teksti ali stiki, i če se, naj se zgodi to s potrebno spoštljivostjo.

IV. Poglavlje

O logični popravi i razredbi

Da so izumljene misli sestavku res na korist, moraš je logično razbrati i rzsoditi. Logika pa uči, prav misliti i pretresovati. Njena pravila so namreč posneta iz uma in iz narave. Logično popravljaš svoj načrtek, ako gledaš na to, da se misli prav i resnično zlagajo. Resničnost misli je dvojna. Absolutna je njih resnica, kadar se vjemajo z resničnostjo stvari, proti temu so relativno resnične, ko so to le v nekterih okoliščinah, gledé na kak čas i kraj, ali na kako osebo. Absolutna resnica je bistvena potreba i narbolj krepko prepričevalo i ganilo; relativna se dopušča samo kdaj pesnikom, posebno dramatikom, da se je služijo n. pr., ko govoré njih osebe v strasti. Primeri stavka: "Vsi moramo svojo domovino ljubiti; „in“ : Moja domovina je ves svet." Resničnost i pravšnost se žalite: 1.) Ko se kaka misel ne stika prav s predstojecimi. 2.) Ko se zanika, kar se je prej potrdilo, i narobe. 3.) Ko odgovoriš z izrazom, ki je v vprašanji. 4.) Ko se opira kaka misel na kaj, kar zavisuje od nje. 5.) Ko si podredil kak dogod drugemu, ki ne stoji ž njim v nobeni zvezi po napačnem načelu: „post hoc, ergo propter hoc.“ 6.) Kadar izvajaš iz absolutne relativno resnico. 7.) Ko dokazuješ kak občen odloček s posebnim primerljajem. Presodi sledeče ad 1) Sonet, ki v 13 vrsticah opisuje človeške reve i nadloge, sklepa v 14. vrstici z mislijo, da je življenje kratko; ad 3) Zakaj je znanost hasnovita? Zato, ker hasni; ad 4) Vse zvezde imajo svoje prebivavce; kajti oni je rekel, da ima mesec stanovavce; ad 5) Repačo smo videli, zato je letos, vojska ali kuga; ad 6) Ta stan je zaničevanja vreden ali škodljiv ker je ta ud njegov zaničljiv.

Vse bodi v sestavku tako rekoč učinek učinka, nič ne pridi vmés, kar bi potrební stik kalilo. Misel naj stoji vsaka na svojem pravem mestu, da je spis lahko pregleden, ter, da je sestavek tudi gladek, naj je prehajanje od ene misli do druge naravno i mnogovrstno. V tem so koristni prikladni vezniki: ter, in, a, ali, ni, niti-niti, če, ako, da-si, čeravno, dasiravno itd.

V. Poglavje.

Ličnost govora.

Ličnost govora zapopada čistoto, svojstvo, prikladnost i skladnost besed i govoril. Čisto piše, kdor se služi besed i govoril, ki so v slovarji njegovega jezika za dobre spoznane. Čistoti so nasproti: 1) Provincializmi ali besede, ki se slišijo samo v kakem podnarečji, i kterih se uglašeni književni jezik brani. 2) Germanizmi. 3) Neologizmi, novoskovanke, pa ne vse; to so namreč dvojne: ali so našemu jeziku nove, ali že znane pa v drugem zmislu rabljene. 4) Arhaizmi, ostarele besede in oblike (živenje, trpenje, dejanje i glagolniki na: -ije). 5) Solecizmi ali pregreški zoper slovniška pravila i pravi red besedi. Svojstvo i jednatost sta sorodni lastnosti kacega jezika. Kdor piše torej, kakor tirja svojstvo njegovega jezika, ta ima živ i krepek slog. Greši pa zoper to, 1) kdor ne ve razločka enopomembnim izrazom ali sinonimom, 2) kdor rabi besede splošnega pomena (n. pr. tam se nahaja hrib, reka, dolina, planjava, nam. tam se vzdiguje hrib, teče reka, se odpira dolina, se razprostira planjava. 3) kdor ne pozna stopinj pomena: (veselje, radost, navdušenost, zamaknjenost, začuden, osupnjen), i menja oblike (bel, belkast) 5) kdor rabi prislove nam. pridevnikov, na pr. Krotke živali poslušajo Orfeja ali: Živali poslušajo krotko Orfeja, 6) kdor strinja besede izrazovajoče drugo drugi zoprne misli, (ko bi rekel kdo na primer: Bog si je jezo ohladil; srdita osoda udriha po tem človeku itd.)

Da tem neugodnostim v okom prideš, razločuj 1) ideje po njih prvotnih razlogih: (morje, jezero, reka, potok, lijak, bistrica, mlaka, močvirje; sobrat, pajdaš, družnik, prijatelj; kratko, minljivo, nestanovitno itd.); 2) drži se prave etimologije, i prebiraj klasična dela ter poslušaj marno one osebe, ki tvoj jezik dobro govoré.

Vendar ni še zadosti, da so izrazi ali govorila, kterih se hočeš v svojem sestavku služiti, sama na sebi dobra, tirj se marveč tudi, da so prikladna; to je primernost govora hoče, aa se ona po ple-

menu i namenu tvojega izdelka tudi med sabo popolnoma zlagajo. Zatorej ne gre v rabo jemati govoril ali besed, ki v znanstvenih sestavkih tankemu okusu presedajo; n. pr. vamp. m. trebuh, zlodi m. naš sovražnik; ali v resnih sporočilih: Ladija je kozle prebračala m. se je prekucovala itd. Pregreški so nadalje: a) besede, ki niso primerne krajem, časom in osebam (na pr. ko bi rabil kdo v prestavah iz starogrškega ali latinskega jezika govorila: padel je na doljno vejo; to mu je teknilo kakor jarcu juha; prišel je ob cvenk i plenk; šel je tujih skled lizat itd. b) raba znanstvenih izrazov v priprostih sestavkih. c) Pesniška govorila i besede v prozaičnih spisih i naopak. d) Cveteč slog v pismih, prosbah, povestih i razgovorih.

Glej torej, da si v izboru besed i govoril ali rekov jako previdin; zato se skrbno ogibaj ostarelih, temnih i čudnih izrazov, ki se ne vjemajo s cilj i koncem tvojega spisa. Čislaj pred vsim pravšnost misli, beseda je le obleka, i je po tem takem še le druga stvar, na katero boš gledal.

Razun čistote, svojstva i prikladnosti tirja se od govora tudi skladnost. Ker je namreč beseda znaminje naših misli, zato naj je čista i prikladna; ker je pa beseda tudi glas, zato se ji spodobi, da je skladna. Skladnost obstaja v lepem zvencem glasu besednem pa tudi v lahkem neprisiljenem gibu spisnih stavkov, tako da je njih berilo prijetno ušesu ter se jeziku ne vstavlja. Pesniški spisi se izdelujejo po lastnih postavah gledé na skladnost jeziško. Kot mojstra prozaika v tem obziru se čislata med Grki Isokrat, med latinskimi pisatelji Ciceron. Kvintilijan piše o skladnosti: „Ne more segati v srce, kar ni ušesu prijetno.“

Gledé na posamezne glase, zloge i besede ravnaj se po sledečih vodilih:

1) Ne devaj besed ali samoglasnic vkup, ki bi bile trde ali okorne v izreki; n. pr. to trpljenje traja. 2) Kreпки so izrazi, ki naznanjajo že po svojem glasu, kar pomenjajo n. pr.: rožljati, žvenketati, doneti, bobneti, pljuskati, štrbunkniti, pisk, piš, šumeti, vreščati. Sploh naj se ravna tudi beseda, če je mogoče, po značaju stana i gibanja, 3) naj se besede lepo menjajo med sabo, trde z mehкими, eno-z večzložnicami. Zoper skladnost govora bi bil stavek; To pa, kar mi prav nič ni vseč, je to, da si m.: to pa, kar se mi nad tabo nič ne dopada . . . 4) varuj se v prozi pesniških meril n. pr.: Dam ti, kar bo prav, ne tirjaj več od mene. 5) Stroki ali stavki sploh naj so zdaj kratki zdaj dolgi; kajti

enakomernost bi bralca ali poslušalca preveč trudila. 6) Govor ne sme biti preumeten; naj so marveč njegovi oddelki neprisiljeni, naravni i samoobsni. 7) Dobro je slednjič, ako svoj izdelek na glas prebereš, da tudi tvoje uho sodi, ali je beseda skladna.

VI. Poglavlje.

Govor v prilikah ali prenosih.

Govorsko ličnost pospešujejo i velkšajo tudi tako imenovani prenosi ali pripodobne, odtod zaznamba: govor v prenosih ali prilikah. One so besedski ali stavski izrazi, ki značijo stvari, lastnosti i djanja drugače ko tem pristojne besede ali stavki. (V tem poslednjem pomenu naj stoji beseda: istinit.) *Metafora* je sploh dvojna: ali je enobesedna kakor: *prava metafora, sinekdoha* ali prememba, *metonimija* ali preimemba in *antonomazija*; ali pa stavška kakor: *alegorija, ironija, hiperbola i perifraza*.

Vez med metamorfsko besedo in istinitostjo je podobnost. Če rečeš komu: to je gora od človeka, misliš si neko podobnost v velikosti i širjavi, visocega i podprtega človeka. To se pa ne izražuje v vsih jezikih ednako. Italjan poreče: man di latte, onde d'argento, a mi: roki beli kakor mleko, srebrnobeli ali čisti valovi. Sicer so občne metafore: Val poljubuje breg, prijazne sence, sad pridnosti. Metaforski so samostavniki, pridevniki i glagoli, po tem namreč, ali je podobnost v stvaréh, v lastnostih ali v djanjih. Mnogotera je njena raba. 1) Istinita beseda živeče stvari stoji za drugo živečo, n. pr.: Dva hudodelnika v peklenstem breznu lajata. 2) Izraz neživeče stoji za neživečo stvar; n. pr.: Reke i potoci točijo srebro. 3) Beseda živeče stvari prehaja na neživečo: Ošabni vetrovi, preplašeni zrak. 4) Istinit izraz neživeče stvari se nanaša na živečo: Slovenec je v boji tresk. 5) Istinite izraze nadomestujejo pregovorni ali zadevajoči reki: Jabelko svade (vzrok prepira); prek Rubikona (kako važno reč začeti); Damoklov meč (grozeča nevarnost); presekat i gordiški voz; med Scilo i Karibdo; nositi vodo v morje. Marsikakrat pridejo metafore na hvalo, ko manjka v jeziku primernih besed; sicer gre tu opomniti, da ima Slovan bogat besednjak, i da so mu metafore zgolj govorske lepoticje. Metafora je od mnoge koristi:

1) Po nji nastane slog razviden i krepek. Pri branji lepih metafor se spominjamo drugih podob, ki so nam prijetne i povoljne; n. pr. Ta ložiček se smeja. Ona krati i lepša govor. Vendar

mora biti prava i jasna, i naj se vjemlje s tim, čemur se primerja, tudi po velikosti, sicer veli se ji, da je pregnana. 3) Varuj se mrzkih metafor, da se bralcu ne pristudijo, kakor tudi preučeni; kajti te, ne da bi misli jasnile, še le naravnost je mračijo, 4) i slednjič glej, da jih preveč ne nakopičiš, i da svojstva tvojega jezika ne žaliho.

Sinekdohe se služiš, ko imenuješ 1) celoto m. dela; n. pr.: mrzlo leto m. mrzli letni čas; morje se zaganja v bregove m. valovi . . 2) del m. celote, n. pr.: strehe iskati m. prenočišča; tukaj ni žive duše m. človeka 3) pleine m. vrste, n. pr.: Čitaj to slovnico, boš videl, da je ta knjiga izvrstna 4) vrsto m. plemena, n. pr.: Mile sapice vejejo, glej limbar i roža že cvetate m. cvetlice sploh, 5) snov, n. pr.: morivno jeklo m. mec. Ko rabiš 6) množino m. ednine, n. pr.: Gideoni, 7) ednino m. množine, n. pr.: Francoz je častilakomen m. Francozi. Italjan je vroče krvi m. Italjani. Pes je človeku zvest m. psi.

Metonimija nastane na več načinov:

Ako jemlješ 1) učinek m. vzroka, n. pr.: žalostna starost (m. ki dela človeka žalostnega, slepa beznica (tako temna, da va-njo stopivši ne vidiš ničesa, 2) vzrok m. učinka, n. pr. zima uledenuje vodo; (prav za prav mraz); ta nima srca za nesrečne ljudi m. usmiljenja 3) začetnika m. stvari ali pisatelja m. njegovih del n. pr.: Horacija prebirajajo v šolah m. knjige Hor. 4) poseznika m. posestva, n. pr.: naš sosed je pogorel m. hiša našega soseda. Nadvojvoda Albreht je premagal Italjane pri Kuštoci m. armada ali vojska, 5) posnetek m. spovzetka ali usnovka (abstractum pro concreto), n. pr.: nevoljivost sama sebe trpinči m. nevošljivec . . ; še najdeš usmiljenja na svetu m. usmiljenih ljudi; jeza je slepa m. jezni človek - . . 6) znamenje m. zaznamnjanega, n. pr. Dvo-glavni orel (m. Avstrija, ki ima dvoglavnega orla za grb); misio-narji so nesli križ med divjake m. vero; grški koturn m. grška tragedija, 7) obsežek m. obseganega, n. pr. vsa Ljubljana je bila na onгах m. vsi prebivavci 8) čas m. oseb, v katerem so te živele, n. pr.: Še le 19. vek je spregledal . . 9) orodje m. dotičnega izdelka, n. pr.: njegovo pero je ostro; lira se glasi najrajša v samoti; temu spisu je pile treba. 10) Metonimija s starogrškolatinskimi bogovi je ostarela, i za nas večidel nerabljava.

Antonomasija imenuje, 1) osebe po njih domovini, n. pr. Stagirit (Aristotel), mantovanski labud (Virgilij), 2) osebe po njih očetih ali dedih, n. pr. Atrejič, 3) osebe, ki so drugim vsled njih

del v nečem podobni, n. pr. slovenski Petrarka: (Prešern); to je Job od človeka (potrpežljiv i dober), 4) osebe, ki slujejo po kakem imenitnem djanji, n. pr. Beligrada obladalec (Lavdon), 5) kraj, ki je drugemu kraju podoben, n. pr. to je Kalifornija 6) znanosti m. oseb, ki so si v njih slavo pridobili, n. pr.: Hipokrat m. lekarstva.

Stavske metafore.

Alegorija je sostavek ali skoz i skoz metaforfski, ali deloma tudi z istinitimi izrazi. Alegorija je po tem takem čista, ako obstaja samo iz metafer, i *zložena*, ako ni vés govor v njej metaforfski. Basni so tudi nekake alegorije. Pravila: Alegorija naj je kratka i razločna, zategavoljo piše nekdo o nji, da stanuje v prezorni hiši. Ona ne sme biti neuganljiva zastavica, da bralec koj razvidi, kaj meniš ali kam meriš.

Nji nekaj sorodna je *ironija*, ki z besedo i s povdarkom nasprotno misli izrazuje. Njenega pomena ne gre torej iskati v črki ali besedi, kakor jo slišimo ali čitamo. Ironija naj je kolikor mogoče kratka, da ne zgubi svoje moči. Jako zbadljivi ironiji se pravi sarkazem. Ironija je od velike koristi v grajavnih ogovorih, v satirah i dramatičnih spisih.

Hiperbola je dvojna, pomanjševavna i preuveličevavna n. pr.: vse govori od njega. Tako trpi, da se že kamnu smili. To me še pokoplje. Hiperbole ne gre v rabo jemati prepogostokrat, tudi ne sme biti presiljena. Hiperbola je večkrat izraz mogočnih strasti. Ljubezen, groza, nevolja, bolečina, in osup zburkajo duha, da se človek služi nehotoma hiperboličnega govora. Tudi humoristu pride dostikrat na hralo.

Perifraza ali opisovanje. Te pripodobe se služimo, kadar hočemo kako posamezno besedo z družimi pojasniti ali nadomestiti. To se godi mnogoteroma. Opisujemo namreč kaj: 1) iz spoštovanja ali iz kakega družega obzira, n. pr. Nebeška kraljica (Marija). Jezusova nevesta (naša duša) 2), da kak izraz, ki bi bil neugoden, nekoliko zmičimo, n. pr. Dopadlo je Bogu, da je povzdignil tvojo hčer med angele m.: Dopadlo je Bogu, da je tvoja hči umrla 3), da kako osebo ali stvar s posebnim spoštovanjem imenujemo, n. pr. Daleč je še ljuba dežela, ki moj jezik govori, m. Domovina. Perifraza je pa tudi poseben kinč. Poslednjih perifraz je veliko najti pri pesnikih, ki se radi ogibljejo vsakdanjih

besed. Pravilno je pa to opisovanje, ko se stvarém prav prilaga, ko ni dvoznačno ali temno ter je bolj zdatno i krepko od istinitih izrazov, m. katerih se rabi.

Retorične pripodobe.

Retorične ali lepogovorske prilike so: 1) *Ponavljanje* istega izraza, da se bralčoč ali poslušalčev pozor obrne nanj; ponavlja se pa v začetku, v sredi ali na konci, n. pr.: Kdo je utrdil zemljo, kdo je zidal nad njo sinji oblok, kdo daje solncu svetlobo . . . kdo, pravim . . . ? 2) *Sinonimija*, v kateri se čredijo čedalje bolj krepke enakopomembne besede, n. pr. pojdi, poberi se, zgini mi spred oči. Razumeva se samo po sebi, da gre tukaj moč teh posameznih izrazov dobro pretehtati, predno pridejo v rabo, kajti drugač bi se pripodoba ob vso moč pripravila. 3) *Polisindeton* ali mnogovezje, v katerem je veliko veznikov zaporedoma. 4) *Asindeton* ali brezvezje, to je govorjenje brez veznikov, da se bralec ali poslušalec dalje pomudi pri vsaki besedi; n. pr. bogastvo, slava, prijateljstvo, ljubezen, zabave, vsa veličastnost tega življenja mine. 5) *Pomolk*, kadar postojimo i kaj zamolčimo, kar se da lahko uganiti, n. pr.: Oj mene nesrečnega i vas, ker smo v malo dneh zgubili, zgubili . . . oh ne morem izreči imena. 6) *Apostrofa*, ko nagovarjamo odmrle ali nepričujoče osebe, neživeče ali druge stvari. Tu je občutek žarovit i strasten, n. pr.: z Bogom hribi, doline i reke, nikdar več vas ne bo videlo moje oko! 7) *Prozopopeja* ali poosebva, kadar navajamo rajne osebe ali druge stvari brez čuta in uma govoreče; predmet pa, o katerem je govorjenje, mora biti silno važen i srce zgibajoč. Prim. Cic. or. in Cat. I. "Quae tecum, Catilina, sic agit, et quodam modo tacita (patria) loquitur: Nullum aliquot jam annis facinus exstitit, nisi per te; nullum flagitium sine te." 8) *Antiteza* ali opostavek, v katerem se protistavljajo besede i stavki. Poglavitne lastnosti te pripodobe so: pravo razmerje, očitnost i preglednost, n. pr.: Kakor ni nobene reči tako velike, ktere bi prepir ne zmanjšal, tako ni tudi nobene stvari tako majhne, ktere bi sloga ne povikšala. 9) *Nadrobna razkladba*. S to priliko navajamo vse stopinje ali prikazni kakega dogodka, kakor bi se ravno zdaj zvrševal. Ko bi hotel kdo n. pr. jezneza človeka opisati po vsih okoljśnah, ktere jezo izrazujejo, bi rekel: Glejte ga, kako se mu svetijo oči, čelo mu je nabrano v temne gube, ustni se mu tresete, zdaj se zaslišijo pretrgani glasi, na pol izgovorjene besede, zdaj zaškriplje z zobmi itd. Taka natančna razložba gre pa bolj važnim stvarém. 10) *Dialogizem*, s

kterim navajamo v svojem govoru druge osebe govoreče. Tako vpleta Ciceron Diogena i njegove prijatle v razgovoru med sabo. N. pr.: Ko uprašajo Diogena njegovi prijatli, kje da ga imajo pokopati, odgovori jim: Vrzite me tje. Nato oni: Ali zverém i tica? Ne, povzame on, pa denite zraven mene palico, da je odpodim. I prijatli: Čemu ti bode, saj ne boš čutil? Ko ne bom čutil, kaj mi bo pa škodil griz zveri? 11) *Stopnjevanje*. V ti priliki se vrsté misli, katerih je vsaka naslednja misel bolj krepka od predstoječe, n. pr.: Strašno gospodarijo sovražne čete, one teptajo poljane, ropajo, palijo vasi, požigajo mesta, moré i mesarijo mirne prebivavce. 12) *Preskok*, s katerim se vèdemo, kakor da bi hotli kaj zamolčati, pa je vendar povemo, n. pr.: Ne bom omenjal, da nisi svoje dolžnosti spolnil, vendar lahko sam presodiš, da bi jo nam bil z večo previdnostjo bolj ugodil. 13) *Popravek*. Važnost i silovitost kake ideje tirja marsikdaj od nas, da mislimo, kakor bi ne bili česa dostojno povedali ali storili, ter dostavljamo še kaj kakor v dopolnilo. Lep tak popravek se here v Ciceronovem govoru zoper nesramnega Katilino, ki je dihtel prekuc i morijo, pa je vendar še zahajal med starašine, češ, da je nedolžen i miren gradjan! „I vendar ta-le (Katilina) že živi. Živi? Celo v senat hodi.“ 14) *Dvom*, s katerim se vèdemo, kakor bi ne vedeli, kaj nam je reči ali storiti. 15) *Uprašanje*. Marsikakrat govornik praša svoje poslušalce, kar bi lahko sam potrdil, n. pr.: Kdo poreče še, da ni plemenitega srca? m.: Po tem takem lahko razvidite, da je res plemenitega srca. 16) *Izklíc*. Te prilike se služimo v živih občutkih, n. pr.: O domovina, kako te ljubim! 17) *Rotba*, n. pr. zaklinjam te v imenu živega Boga, stori mi to ljubav!

VII. Poglavlje.

O slogu.

S to besedo zaznamljamo tukaj način pisanja. Kader pravimo od koga, da mu je lep slog, mislimo si v njem človeka, ki lepo čuti, dobro misli ter to primerno izrazuje. Slog pisavčev je torej drugo nego jezik, v katerem piše. Jezik mu podaja le nitke, s kterimi si natká ali krasnih preprog ali borno tkanino. Naj n. pr. kdo pozna jezik do korena, naj je zveden v slovnici, naj ima sintakso i tako rekoč vès besednjak v svojih nočéh; vendar se bralcu ali poslušalcu ne bode prikupil, ako nima dobre pisave. Ona je pa mnogovrstna po občutkih i mislih, po predmetnem iz-

boru, po besedni vezi, po narodih i jezicih, po starosti, spolu i stanu. Vsa predstojéča pravila gledé na primernost, skladnost itd. učé prav za prav lepo pisavo ali lepi slog. Lepi slog pa ne koristi samo učenostniku ali literatu, ampak vsacemu človeku, ki hoče lepo i dobro govoriti. Vendar to so sami pripomočki; kajti splošno i veljavno pravilo ni mogoče zarad njegove mnogovrstnosti. Reci n. pr. dvema pristnima pisateljema (vzemimo tudi, da sta enacih lastnosti), rešita mi uprašanje: „Kaj ovira napredek?“ Kako različen odgovor boš dobil gledé na razlaganje, čeravno utegne biti sklep isti. Toda gotovo je, da mora slog biti jasen, jedrnat, prikladin, dostojin i tehten. Jasna je pa tvoja pisava, ko razločuješ vsako stvar, vsako misel i vsak oddelek svojega spisa z vso potrebno pazljivostjo. „Qui bene distinguit, bene docet.“ Ker ima namreč pisatelj dolžnost bralca prepričati ali ganiti, bo gledal, da se drži pravih poti. Jasnosti so nasprotni bili nekdajni mališki izreki ali orakeljsko vedežvanje, v katerem so bile besede tako zvito izbrane i sostavljene, da si je mislil človek, česar je želel. Jasna bo nadalje tvoja pisava, ako se držiš reda, v katerem se ti vrsté stvari, dogodbe, časi i kraji; n. pr. boš rekel: jaz želim i se nadjam — življenje i smrt — jutro, poldne i večer — oče i sin itd. Ravno tako gre se ogibati vseh nepotrebnih ponavljanj. Besede so kakor svetloba. Kadar je je v pravi meri, razsvitlja stvari, ko je je preveč, jemlje vid, da so nam reči nerazločne. Pa kakor takošne zastrane so tudi predolgi stroki ali stavki sploh, ki bralca trudijo in v razumnosti zadržujejo; zategavoljo naj se menjajo med sabo po dolgosti. Tudi samo predolgi ali prekratki zaporedoma bi sloga ne priporočevali. Jasnosti pripomoreš, ako boš nadalje skrbel, da ne menjaš oseb v istem stavku po nepotrebnem, i da se varuješ dvoznačnih besed i preobilnega lišpa. Slednjič služi se primernih prepon ali ločil, kakor tudi retoričnih pripomočkov, ki utegnejo tvoj predmet pojasniti.

Druga lastnost dobre pisave je jedrnatost. Jedrnat je pa tvoj slog, ako izrazuješ toliko, kolikor je treba. Proti temu je pisava puhla, ko ne stoji za vsako misel primeren izraz, i ko jo opisuješ brez potrebe. Dobro pisavo si pridobiš, ako se skrbno ogiblješ vseh nepotrebnih enakopomembnic ali sinonimov i sploh preobilice besedi, kjer že ena sama zadostuje.

Napačne so tedaj zveze: Drugo i večno življenje (večno življ. je tudi drugo za nas), širno i prostorno (prostorno je tudi širno) itd. V ta namen je dobro jemati v rabo pomanjševavnice i povekševavnice kakor tudi druge besedice (partikule), ki same za sé ničesa ne pomenjajo, v zvezi z drugimi pa veliko zdajajo.

V slovenščini je to večkrat celo neobhodna potreba. Jedrnatost pospešujejo tudi eliptični reki, stavki i prenosi; da se le prilegajo splošnim namenom našega spisa.

Lepa pisava je pa tudi prikladna. To je namreč, ko se misli, občutki pripodobe, besede in vse oblike govorjenja lepo vjemajo z osebami, stvarmi, časi, kraji, z okoljščinami i z vrsto, kamor sostavek spada. Ali razun prikladnosti hoče se od dobre pisave, da je še dostojna i tehtna. Gledé torej na te dve tirjatvi, se boš ogibal vsake besede, ki bi utegnila po — ali neposredno tanki čut bralčev ali poslušalčev razžaliti; npr: ritniško iti m. s hrbtom naprej iti. Večkrat škodi govorski dostojnosti tudi kak glas že sam na sebi. Da bode pa tvoj slog tudi tehten, boš gledal, da te ideja, ki jo hočeš izraziti, v resnici navdušuje. Kdor ni sam ganjen, ne gane drugih, kdor sam ne gori, ne užge, i kdor bolj gori, ta se bolj sveti.

To so splošna pravila, po katerih si mladenč zadobi lepo pisavo. Da ne zadostijo, je očitno, ako sam ne opazuje, primerja i presoja narave i govorske lepote v mojstrskih delih. Od primernega berila bom spodej govoril.

VIII. poglavje

Razgovor.

S pismom se obračamo do prijatlov, znancev i drugih oseb, katerim razodevljemo svoje želje, misli in občutke; v razgovoru govorimo s pričujočimi. Grški modrijan Zeno je bil razgovoru začetnik. Ta prekornostna iznajdba je našla kmalo izvrstnih posnemovalcev. Znano je, da je Sokrat učil v razgovorih, i Platon, Ksenofont in Eshin so nam njegove razgovore ohranili. V Lucianovih razgovorih nahajaš vse potrebne govorske lastnosti v lepem soglasji; slog mu je namreč naraven, ličen, resničen, šaljiv i živahen. Latinci so bili sploh v umetnijskih stvaréh srečni posnemovalci, tako tudi v tem obziru. Ciceron je napisal razgovore, v katerih razvija sisteme grških modrijanov kakor tudi vodila postavška. V njih navaja zgodovinske osebe: Antonija, Katona, Krasa, Atika, Bruta i druge v primernem razgovoru.

Razgovor je ali dramatičen ali pripovedovav. Dramatični ima sprednost pred tem, ker ni treba dolgočasnih: je rekel, odgovoril, zavrnil itd. Dan danes so razgovori bolj prve baže, kajti

miselski razvoj je bolj mikaven, natančen i pregleden. Po takih razgovorih se navadiš prav lepo po domače pisati. Naj stoji tukaj del razgovora med *novo šego* i *smrtjo*, ki ga je nek tuji pisatelj prav lično izdelal—:

N. š. I pa tako poslušaj me no!

Sm. Ne utegnem.

N. š. Kam se ti neki mudi, da tako hitiš?

Sm. Čas je drag, tu ni mojega opravila.

N. š. Te prosim, ne bodi mi tako neučakana, saj se koj zmenive.

Sm. (nevoljna) Pojdi mi spred oči! Ne jenjaš, dokler je ne skupiš; sicer ne boj se, pridem že tudi po tebe.

N. š. (zaničljivo) Ti po mene? Hahaha! Bela smrt, naj ti jo naravnost povem, bodi ti že po volji, ali ne. Jaz sem nevmorjoča, da boš vedela.

Sm. Ti si nevmorjoča? Prazne kvante! Časi so že preč.

N. š. Pa ne da bila tudi elegijska pesnica? (ironično) Kako ubrano govoriš!

Sm. Rada imam elegijske pesnike; zakaj pogosto se me spominjajo v svojih delih. Vendar to mi že predolgo trpi. . . .

N. š. Kaj se le jeziš, raji me že poslušaj. Za vseh sedem glavnih grehov, ki so ti čez vse ljubi, prosim i rotim te, poglej me enmalo.

Sm. No, naj ti bo, ker si že tako sitna.

N. š. Ali me ne poznaš?

Sm. Nisi mi ravno kako veselje za oči; toda ne zameri. Morda ne vidim prav, ker imam kratek vid; očnic pa ne nosim, ko bi mi Angleži ravno nalašč kacic napravili, saj jih nimam kam nataknuti, kakor vidiš.

N. š. Jaz sem nova šega, tvoja sestra.

Sm. Kaka predrznost! Nemara se še norca iz mene delaš? Jenjaj ti pravim, sicer se ti bo še utepalo.

N. š. Jaz sem tvoja sestra. Ali se mar ne spominjaš več, da sve obedve hčeri minljivosti?

Sm. Kaj se bom še tu spominjala, ki spomina živega trpeti ne morem!

N. š. A jaz se, poslušaj. Jaz spreminjam vse posvetne reči, ter je podiram kakor ti. Obe sve si v tem enaki, čeravno hodiš ti tod, jaz tistod.

Sm. Ako ne govoriš sama sabo ali pa s kom, ki ga imaš morda v grlu, govori mi bolj na glas i povdarjaj besede. Če mi boš tako čebljala, lahko počakaš do sodnjega dne, da te razumem. Ako je to najnovejša šega pri gospôdi, da se poštenega glasú bojé, naj bo; meni pa moraš svoje misli razložno i na glas povedati, ker ne slišim tudi prav dobro.

N. š. Ta je lepa! Na Francozkem, lahko rečem povsod (kje niso francozke šege domačih izpodrinile?) ga ne štejejo za nič v družbi, ako n. pr. soglasnika r, že ko pride na jezik, tako ne pokveče i zmasti, da pride ves polomljen iz ust; mora se namreč tako izgovarjati, kakor bi bil človeku konec jezika odsekan; drugač zgine vsa lepota. Nadalje praviš: na glas! Bog ve, počila bi od smeha; človek bi sodil, da samo zarobljenec daviš. Kaj, ali nisi še videla kake imenitne družbe? itd. itd.

Ta razgovor kaže dovolj, kako gre take baže sestavke pisati. Misli naj so mikavne, šaljive i ob enem npravne; razvoj bo di neprisiljen, beseda gladka i lahkoumevna, to je domača. Da pa kdo po domače piše, mora tudi govorila, reke i pregovore svojega jezika dobro poznati. Kdor ni tej tirjatvi kos, bo pisal večidel nekako tuje, i naj je tudi v slovnici dobro zveden. Zatorej dostavljam nabirčico slovenskih govoril, rekov i še manj znanih pregovorov. Vendar ni treba, da bi se besedo po besedi posnemali, posebno preprosti reki ne. Pisavec si jih lahko sam ukroji za svoje potrebe, samo da se glasé po značaji ljudstvenega mišljenja.

Na primer: Sreča ima spredej lasé, zadej je gola. Sreča je šla po vodi, zapasel jo je. Vnoža se mi. Čakati, da pride do gostega. Zajca slediti i na medveda naleteti. Skorej mu nisem bil toliko dober, da bi me bil pogledal. Bog ga je prigrnil k sebi. Zadel je kosa na kamen. Na skok, na veter delati. Poslati koga po peh za slamo. Ne bodo še po meni orali. Omulili so mu vse rogovile. Kaj ga nek zasramuje? Koliko bi moglo to veljati? V melce ali krtice hoditi. Prede mu, med batom i nakovalom biti. Ali ga kuhaj ali ga peci, nič ne pomaga. Ne bo več kaše jedel. Delo se mu odseda. Do živega priti, ošlatati, priti do žive polti. Nisem z lepo videl. Gledati kakor tisti, ki je videl pse zvezde zobati. Mislim sem, Bog ve kaj si nek je. Kol iz tega plota, na eno kopito, enake dlake. Ni, da bi moral tudi jaz. Srce mu kopni. Vsaki reči ve glas, zna z vsako rečjo prav v caker hoditi. Ne bo je slišal več kukavice. Ni vreden piškavega oreha, počenega groša. Je poznan kakor slab denar. Bo druga

pela, bom druge strune napel. V zvezde koga kovati. Škoda besedi. Mrav-lje so ga obsule. Pol svetá je na prodaj, pol se ga more kupiti. Da ima koza denar, gospa bi ji rekli. Kaj le hoče za božji čas? Še videl ga nisem, nikar pa ogovoril. Nos zavihati, z očmi streljati, sekljati, loviti. Med ravs in kavs dati kako reč (da se za njo pulijo). Nakacati jo komu lepo, umesiti jo. Prosil sem vas, storite mi to, da meni ne bo treba. Za-to ne dati žal besede. Vse je na to nastavljeno. To je pot, po nji hodi. Iz te moke ne bo krnha. V to reč se ne zvem. Sirošiti i revo prodajati, gladu streči. Čutimo včasih žalost ne vedoč, da je to žalost. Bog, da bi tako bilo. Bog hotel! Komu v roko streči. Moramo kakor moremo. Hiša mu ne zaleže za dolgove. Jaz bi djal, tako je bolje. Gorko pribrisati komu. Tatinska mati nikoli ne pogine. Muha obvisi na pajčini, brencelj jo predere. Da-si je bilo že pozno, pa je vendar le ostal. Saj enkrat. Res je že, pa ne vem prav. Obračati suknjo po vetru. Debelo gledati, da bi mu oči izkapale. To ne gre, kakor bi pihnil. Kar ne peče, ne pihaj. Če nočeš, pa pusti. Vès zelen od strahu. Z betom ga imeti, nasekan in omamljen biti (vina). Boljši dans jajce, ko jutre kokoš. Hodi kakor po ledu. Ali si moder! Da bi te vendar enkrat pamet srečala. Šila i kopita pobrati. Ljudem v zobe priti. Ljudem usta mašiti. Na sreču mu je priresel. Rdečega petelina komu na streho postaviti. Malo si moder, če ne storiš tega. Vино gre v lasé, v lasé dobiti je. Leti, kakor bi ga sršeni pikali. Ubrati jo komu. Iz ojníc, čez mero stopiti. Lep možak si mi! Lahko se ga brez stolea nagledaš. Pokadilo se mu je (pojasnilo je dobil.) Na pomagaje vekati. Čevljar, ne segaj čez kopita. Ta jed priseda. Sovraž biti komu. Sam sebi je rokav zošil. Srbi te, iščeš si jih. To že dolgo v cajni nosi. To je prav kikel kokel. Skusim se s tabo, kaj boš ti! Kaj reglja ta sraka? Navihan i nasukan tič biti. Še dvakrat se prestopiš, pa si tam. Za ušesom še mah imeti, komaj je iz lupine zlezel. Ne manjka mu nič ko tičjega mleka. Ne on, njegov duh ti bo. Ne bo dolgo trave tlačil. Iz ljudske kože je lahko jermene rezati, lahko je s tujim polenom orehe klatiti, lahko je s tujo roko kače loviti. Nesreča ni nikoli ugnana. Vино jezik zapleta. Lahko najde kij, kdor hoče psa udariti. Ko-ga popiek pogledati. Mnogo vode še preteče, predno se to zgodi. De-bele v zobe povedati. To je sraka na vrbi. Kjer laž kosi, ondi ne ve-čerja. Čeva se mu kregajo. Prav privileglo se mu je. Pomagaj, kdor je živ. Gre kakor poparjen. Komu po hožuhu dati, nakrišpati ga. Komu vse po-stave prebrati. Kar je preveč, še s kruhom ni dobro. Pri njem gre vse urno kakor po pošti. Povedati svoje in ohladiti si srce. Pod nos komu podrobiti. Tako bom storili, kakor kane. Hudo se ti bo védlo. Ta mi-sel mu je obvezla glavo. Boljša je lepa beseda od zlatega darila. Jeklo jeklo zbije. Jezika kakor šoja, kakor vrabec; godrnja kakor berač, ki je moko stresel. Zmanjkalo ga je, kakor vode pri koritu. Ta reč gre napčno, rakovo pot. Drgetec ga je prijel. Tavati okoli kakor senca. Pri srci se mi je ohladilo. Kdor se z mokrim bratom druží, ne bo

dolgo suh. V sršenovo gnezdo segati. Stoji kakor bat, čok, štor. Zvečer ob kurjavi. Smo si zelo v konce. Črti me kakor gada, do krvi me črti, v žlici vode bi me utopil. Kamen se je utekel. Očevi črevlji so mu že prav, nima več mlečnih zob, nima več mleka na bradi. Odbil si je roge. Delo ukrasti (Česa se skrivaj naučiti). Denarje komu iz žepa izpiti, za denarje ga usekati. Ta mož je veš došel. Za to hišo se gnjivec i podrt pravdata, vsa leze na kup. Ne bo več dolgo vlekel. Veter je komu v krmu. Če ne teče, pa kaplja. Sučejo ga nadležne misli. Za to bi ne dal piškavega oreha. Ne more se iz vsake klade podoba iztesati. To ni še senca unega. Vse gre v kobar, v svitke, narobe. Martin v Zagreb, Martin iz Zagreba. Teliček v šolo, tele iz šole. Umreti mora, pa je. Mene naganja k delu, sam pa roke križem drži. Saj vendar tudi jaz znam. Misli ne plačajo davka. Ne bom se trgal za kuka dva goldinarja. Lenobo pasti, lenarta majiti. Kakor sem kupil, tako prodam. Zvonec nosi, na vrhu je. Na zadnjo zarezo priti, pasti na doljno vejo. Še pes ga ne povoha, tako je hudoben. To ne sluti na dobro. Zalletel peč podere, iz boba zleteti. Na tem je zrasel, to ga je zbodlo. Ni krop ni voda. Kri ni voda. Prišel je ob cvenk i plenk, na suhem je. Od jeze zagori po njem, jeza ga je zlomila. Gledati, kje se iz dimnika kadi. Je šel na prezalico, tujih skled lizat. Rudeč kakor rak. Jem še jem, ali nič mi ne tekne. To mu bo teknilo kakor jarcu juha. Vse se ga prime kakor smole. Kakor živi klošč se ga je prijel. Peto kolo pri vozu. Dolga ranta, gora od človeka. Samo se smeje, tako lepo je, samo se ponuja. Visi na njem, kakor kravi sedlo. Na trpež ali smrt. Speljati koga na tenak led. Zablejati na koga. Mlena je, storjeno je. Nobene mu ne zamolči, pa tudi ve zakaj. Se zlahtava po krvi (po očetu), po mleku (mater). Toliko pomaga zlahta kakor stara plahta. Burja platno meri. Bije po žaklji, ker konja ne more. Kislo je pogledal, mrdo je napel. Babje pšeno gre. Gladek kakor hrastova skorja. Lep kakor rosa, kakor bi ga zmelal. Slana koprive ne pomori. Nič ne mara, da velja kacih 10 goldinarjev. Rojen sleparček je. Hotel je iz kože skočiti. Za zdaj je celo kožo odnesel. Bodi si Peter ali Pavel. Obstal je, kakor bi ga bil kdo v zemljo vkopal. Sam je to oprtil. Pavluha nima sluha, dokler mu hrbta ne nabuha. Ne dá sabo pometati. To prehaja v hribee. Norce briti. Hiše obirati. To so prazne muhe. Tu je osel pod brdom. To je nevarno kakor volk. Starega konja ne navadiš jahati. Ne vtone, kdor ima obešen biti. Zgrabi palico, ter mu vse odpustike podeli. Da bi šental norce! To se bo zgodilo, kadar bo mrtev petelin k duevu pel, ali kadar bo mrtev mežnar dan zvonil. Pod palec postaviti koga. Ta dva sta si enmalo tako. Drva se ti bodo smejale. Dober je izgovor, če je tudi iz trte zviti (prim. talj: *Se non è vero è ben trovato.*) Mlada vrana po navadi kavka. Boljši je nekaj ko nikaj, boljša bobova slama ko prazne jasli. Od tega že stare babnice gostolujejo. Veš kaj, tako mi pa ne boš govoril. S'rah ga je bilo za devet krvavih kač. Mrzlo roso bo pil. Koga v črnih bukvah imeti.

Tako hudih pa še ne, ko ... To ti dam, za kosilo se pa le obriši. Po-klone sekati. Njemu bo pisan. Od jalove kože on dobi mleko, iz vsacega drevesa oglje žgē. Krčmar molze pive, jim raco nareja. Ne bo se več podkožil. To ti je debela ura. Tenka mu prede. Sneg se konju kopiti. Podarjenemu konju se ne gleda na zobe. Na en mah se hrast ne podere. To je ples na Kleku. Mi od volka, on primaha. On zgrabi puško, strah pa na kolena. Človek prstenege obraza. Zanj so vsi dnevi v tednu zaspani pondeljki (Blau Montag) Gorak mu je. Zadehati komu kaj pod noge, da ne more nikamor. Jenjaj, v veter govoriš. Komu se na pete obesiti. Kakor bi imel sto šil pod kožo. Leti kakor bi mu za petami gorelo. itd. itd.

Slovenska frazeologija je zelo bogata, govorila, reki i pri-meri so ji večidel iz narave posneti. Ljud ljubi neke številke (naš narod čisla 9), nektare barve, stvari, djanja i naravske pri-kazni ter jemlje je posebno rad v svoj govor. Jz govorilskih nabir boš tedaj narbrže sprevidel, kako tvoj narod misli. Ako si sam kaci rekov napraviš, je boš ukrojil tako, da se priležejo mišljenju tvojega naroda, samo da je bolj ohkaš i požlahtniš. O-pomniti še gre, da je večina naših govoril za humoristiko kakor nalašč vstvarjena, morda ravno zato, ker so tako čudno naravna i samoobsebna; služil se jih bo torej romanopisec, novelist, hu-morist i posebno dramatik v šaloigrah z velikim pridom.*)

Toda vrnimo se k razgovoru. On naj se začne brez dolzih vvodov, i začetek bodi brez oviukov, kratek, naraven i stvari primeren, od ktere se ima govoriti; potler gre paziti na to, da prehaja začetek lepo v sredo i ta na sklep. Kadar je razgovor dolg, se sme vplesti še kaj družega vmēs, da se le vjema s cilj i koncem sostavkovim. V vvodu lahko kako poveš, kaj da je razgo-voru vzrok. Ta pa je marsikdaj mesto, kjer se dva snideta, ali kaka druga priloznost. Poslej je poskrbeti, da ne govori kaka oseba preveč, druga premalo; razdelitev vsega pomenka naj se ravna po predmetni važnosti z vselejšnim obzirom na resnico, do-bro i koristnost. Ko pa ne dopušča naš predmet več daljšega razvi-

*)Kdor piše po domače, piše tudi jedrnato. Vzemimo govorilo: Umreti mora, pa je. Nemec bi rekel: Es hilft nichts, er muss sterben. To bi kak prestavljavec slovenil gotovo tako: Nič ne pomaga, on mora umreti. Kak razloček! Vsa moč je šla po vodi. Primeri: Vojak zgrabi puško, strah pa na kolena. Nemec bi rekel: Wie der Soldat das Gewehr ergreift, fällt das Gespenst auf die Knie. Morda bi kdo to takole prestavil: Ko vojak puško zgrabi, pade strah na kole-na, ali k večemu: Komaj popade vojak puško, je strah že na kolenih. Posled-nja prestava bi ne bila preslaba, a vendar bliskovite istočasnosti obeh djanj ne izrazuje. Tisti: „strah pa ... je čudovite moči; kako neroden bi bil pa še le: pade ali je! Gledé na to bi se dal dolg nauk o prestavljanji napisati.

janja, sledi sklep, ki je po snovi kakoršen bodi. Ker je razgovor dramatičen, piši ravnaje se zmirom po značajih oseb i po predmetu; slog bo tedaj zdaj resen, zdaj šaljiv, kakor okoljščine nanašajo. Prim. klasično satiro Prešernovo: „Nova pisarija.“ Znani literat J. Macun piše o tem sestavku v: Pregled slov. „literature“: *Nova pisarija* genialno smiehu i ruglju izvergava prestrogi purizam slovničarah, kao i niekih protivnikah romantičke Prešernove muze.

IX. poglavje.

Zgodovinski spisi.

Občna zgodovina je popis onih spomina vrednih i poverjenih dogodkov, ki so v vrsti časov društveni stan človeški napravili i ga spremenili. Spomina vredna je pa dogodka, ako je k napravljanji človeške družbe v resnici veliko pripomogla, i poverjena se imenuje t sta, ki se je v zanesljivih virih ohranila. Zgodovina je po tem takem drug žlahten odrastek naše književnosti, ona je zvesta pričevavka vseh časov, resnici svitloba in učiteljica človeškega življenja. Vestni zgodovinar je nepristranski presojevalec dotičnih virov (historični pretres), kot pripovedovalec je svoji umetnosti kos, to je, on bo dogodbe tako popisal, da dobi čitatelj po njih zvest obraz preteklih i sedanjih časov, i da se vrsté v lepem stiku i razmerji med sabo. Njegova povest mora biti lahko pregledna celota; zategadelj se tirja od zgodovinarja visok um i domišljija, da razume posamezne dogodbe in je v lep zgodovinski obraz sostavi. Zgodovina človeškega rodú se začinja pri ustmenih sporočilih, ki so prehajala od očeta na sina, od očakov na Mozesa. *Mozes* je še le one sporočilske spomine nabral in je v Pentatevhu razkazal. Ta knjiga je tedaj narstarši i verjetniši zgodopis.

Kakor so bili očaki izraelskega ljudstva izvirki prvih sporočil, tako so tudi duhovniki drugih narodov hranili prve spomine njih zgodovine. Iz teh virov so zajemali *Maneton*, *Beros*, *Megasthen* i najslavniši med njimi: *Herodot*, oče ali začetnik pravega zgodopisja (r. v Halikarnasu l. 484. po Kr. rojstvu). Na omenjeni način je nabiral zgodovinsko gradivo pri indijskih, perzijanskih i egipčanskih duhovnikih ter napisal po tih pozameznih povestih prvo občno zgodovino pglavitnih tedajšnjih ljudstev v Evropi in Aziji. Njegov vrstnik *Tukidid* (r. v Atenah 471 l. pr. kr.) je napisal zgodovino *peloponeške vojske*, i si ž njo tako slavo pridobil, da so ga mnogi posnemali i ga še dan danes posnemajo. Njegova knjiga je zanesljiv vir i lep izgled zgodovinskega sloga. K *Herodotu* i

Tukididu se druží *Ksenofont* (r. v Atenah 445. pr. Kr. r.) tudi grška bučela imenovan, ki sluje po svoji prijetni pisavi v delih: *Grške zgodbe* i *Anabaza*. Te tri imajo z obzíróm na zgodovinsko umetnost za narboljše grške zgodovinopisce. Njih posnemovalci so *Filist*, *Teopomp*, *Efor* i drugi; a le pičle odlomke imamo še od njih.

Pozneje v časih Aleksandra Velicega, ko so jeli ljudje kraje i ljudstva bolje poznavati, bogatelo je zgodopisje čedaljebolj v učenostih. Prvi izgled pragmatične zgodovine je ustanovil *Polibij* (r. v Megalopolji 205 pr. Kr. r.) v 40 knjigah; kajti pred njim so zgodovinarji zgodbe le popisovali brez obzira na vzrok in učinek ali brez zgodovinarskega modrovanja. Za njim so glasovitniši pisatelji ti-le: *Diodor* (r. okoli 45 l. pred Kr. r. v Algiriji, sicilijanskem mestu), ki je napisal v 40 knjigah *zgodovinsko knjižnico*; *Strabon* (r. v Amasiji 50 l. pred Kr. r.); on je spisal v 17 knjigah prav učeno zemljepisje, v katerem so dodani tudi izvrstni popisi šeg, navad i postav raznih tedajnih ljudstev; *Jožef Flavij*, žid (r. 37. l. po Kr. r.), bivši namestnik v Galileji, pozneje Vespazijanov jetnik; on je spisal mojstrski deli: *Judovska vojska* i *starina judovske*. *Plutarh* (r. v Keroneji 50 l. po Kr. r.) Od njega imamo: *Životopise* i *Primere*, v katerih primerja po dva narslavniših Grkov i Rimljanov, npr: *Tezeja* i *Romula*, *Likurga* i *Numo*, *Solona* i *Publikolo*, *Temistokla* i *Kamila*, *Perikla* i *Fabija Maksima*; *Alkibiada* i *Koriolana* itd. Taki životopisi so jako primerno berilo za mladino. Nadalje imamo še sledeče zgodopisce; med njimi so nar bolj znani: *Julij Cezar* (r. 99. l. pred Kr. r.) sloveč po svojih *Komentarih*, v katerih popisuje z jako lično besedo vse vojske, v katerih je sam vojskovodjeval. *Kaj Krisp Salustij* (r. v Amiternu), ki je spisal *Jugurtovo vojsko* i *Katilinovo zaroto*. Vsled njegove jedrnate pisave ga primerjajo Tukididu. *Kornelij Nepot* nam je zapustil 20 *životopisov glasovitnih vojskovodov*, i *Katona* in *Atika*. Beseda mu je gladka, pisava jasna i prikladna i misli vrlo plemenite. *Tit Livij*, (r. v Padovi 59 l. pr. Kr. r.) prijatelj i gost Avgustov; od njega imamo: *Letopise* v še ostalih 35 knjigah. Tega zgodopisca močno hvalijo gledé na lepo razvrstitev dogodeb, zgovornost i sploh krepko pisavo. *Kornelij Tacit* (r. v Rimu po Kr. rojstvu); spisal je *Letopise* začensí od Avgusta do Nerona; nadalje, *Rimske zgodbe* od Nerona do Domicijana, i slednjič: *Agrikolov životopis* i *navade Germanov*.

To so tako imenovani klasični zgodopisci.

Novejih zgodovinarjev je preveliko število, da bi se mogli vsi tukaj omeniti. Samo toliko naj stoji tukaj, da so znani v tem

obziru Italjani: *N. Machiavelli, P. Bembo, Fr. Guiccardini, Varchi, B. Davanzati, L. A. Muratori, C. Botta, C. Cantù* (prav učen i sloveč zgodovinar) *N. Tommaseo* (Dalmatinec in jako učen mož.) Nemci: *Schlosser, Leo, Müller*; Angleži: *Hume, Gibbon, Lingard, Robertsohn*; Francozi: *Bossuet, Fleury, Rollin, Michaud Thier, Lamartine*. Slovani: *Karamzin, Palacký*. Tudi mi Slovenci imamo prav učene zgodovinarje: *Davorin Trstenjak* sluje po svojih tehtnih in ostroumnih preiskavah slovanskega starinarstva; *P. Hicinger*, ki je spisal toliko učenih člankov zgodovinskih, da so vredni posebne knjige; *Trdina*, naš znani zgodopisec. Slednjič naj še omenjam *Občno zgodovino*, ki jo je umrl i visokočislani M. Vertovec začel i rajuki *Verne* nadaljeval. —

Zgodovinski viri so a) *pripovedke, ohranjene v ustnih naznanilih* (prvotni, filozofski i historični miti) b) *zgodovinske pesmi*, c) *Nemi spominki* (hieroglifi, kamnopisi, napisi, spominki predočevajoči kako izvrstno osebo ali slavno djanje, penezi, listine. d) istočasni in e) poznejši pisatelji.

Historična znanstva so: 1.) *podstavna* (Občna zgodovina, ki obseza vse znamenite čine preteklih časov; statistika ali državopisje ki opisuje sedajni politički stan vseh držav na zemlji po vseh pogojih znotrajnega i zunajnega njih življenja. Pogoji prve baže so pa: Lega, svet, podnebje, stanovalci, uredba ali ustava, oskrbnništvo vlada, vera, napredek v znanostih in umetnijah, omika, uravnava vojaštva i narodski značaj. Zunajno življenje kake države boš določil gledaje na to, ali se peča več s poljedelstvom, s kupčijo ali z orožjem, ali obsega dosti ali malo stanovalcev, ali so ti sirovi ali izobraženi i sploh v kakem razmerji da stoji s sosednimi državami. 2.) *propedevtična* (pretres prvih pisanih naznanil, zemljepisje, kronologija ali časoslovje) 3.) *Izpeljevana* (etnografija, posebna ali specialna zgodovina ali statistika, kulturna povestnica.) 4) *Historični pripomočki* (genealogija ali rodoslovje, numismatika ali penezoslovje, heraldika ali grboslovje, epigrafika, diplomatika, sfragistika.) 5.) *Zgodovina potopisna*.

Začetki letnih števil so: Od začetka sveta, 4004 *pred Kr. r.*; pri starih Grkih 776 *pred. Kr. r.*; pri nekd. Rimljanih 754 *pred Kr. r.*; pri Turcih 622 *po Kr. r.*; pri vseh kristj. narodih: *Krist. rojstvo*. Zgodopisec piše a) *geografično*, ako začne z zemljepisom i dodaja pri priložnosti dotične zgodbe. b.) *kronologično*, ako vrsti dogodbe po letih i stoletjih. c.) *etnografično*, ako pripoveda zgodbe enega ljudstva ali ene dobe brez obzra na druga ljudstva. d.) *sinkronistično*, ako popisuje vse, kar se je istočasno

v posebnih dobah na svetu prigodilo, in e) *pragmatično*, ako popisuje dogodbe po njih notrajnem stiku z obzirom na njih vzrok in učinek.

Zgodovina se imenuje nadalje gledé na razne predmete, s kterimi se peča: Cerkvena, civilna ali politiška, znanstvena, umetnijska i slovstvena.

Ker je zgodovinstvo tako obširno i mnogovrstno, mora poznati zgodovinar ustanovitve, šege i navade raznih ljudstev v raznih časih, vere, umetnije, vojskovanje, brodarstvo, obrtnijstvo i kupčijstvo; on mora poznati nadalje človeško srcé, da je v stanu presojati nagibe, vzrok in učinek dogodeb i da zvesto popisuje misli i djanja oseb. Vrh tega mu je potrebno znanje človeštvinih namenov, znanje ljudstvenih pravic, človeških dolžnosti, politike i diplomacije.

I slednjič se razumeva že samo po sebi, da mora biti resnicoljuben, nraven i nepristran, zveden v jeziku in v vseh pravilih, ki učé skladno i jedrnato pisati i govoriti.

X. poglavje.

R o m a n i n o v e l a.

Kakor je prišel *sonet* na mesto nekdanje *ode*, rima končnica na mesto aliteracije, tako nadomestuje zdaj *roman* junaško pesem, samo da se bolj prosto giblje mimo nje. Roman je tedaj umetna pripoved; a njeni dogodki niso skoz i skoz historični; — i ravno v tem se loči od zgodovine, ki razvršča i popisuje resnične dogodbe — vendar morajo biti tudi njene izmišljenine resnici podobne i sploh verjetne; kajti le tako zamore bralca zanimati, prepričati, podučiti i ganiti. Roman se je že zgodaj presadil na Grško iz vzhodnih dežel, kjer sta domišljija i čut bolj živa in ognjevitava. Prvi grški roman (i vreden tega imena) je Ksenofontova *Kiropedia*, ki jo čislajo kot vzoren obraz lepega vzgojevanja. Od Latincev nimamo nič kaj prida takih spisov, kjer je bilo to ljudstvo bolj vojaško i praktično. Ali v srednjem veku, ko je viteštvo svoj vrhunec doseglo i so ljudje v vraže i čudeže verjeli ko nikolj poprej, postalo je neštevilno tak h čudapolnih povest, ki so pa v umetniškem pomenu večidel čisto brez vrednosti. (Prim. sat. roman: Don Kišot, ki ga je spisal Cervantes. r. 1547, i s kterim biča one romane z nedosegljivim humorom). Znano je, da se

spopolnuje pesniški jezik veliko prej nego prozaični. Kjer je pa roman dospel na visoko stopnjo, tam se je gotovo tudi jezik tako dobro popilil, da je rabljiv za vse potrebe. Torej je (pravi) roman od velike pomembe ne le samo gledé na bogastvo idej; ampak tudi zato ker priča, da je kak jezik dozorel za djansko rabo.

Roman je mnogoteren; on je:

A.) *historičen*, ako se druží v njem izmišljenina z resničnimi dogodki. Ta roman je spet dvojni: ali se vrsté krog poglavitne historične osebe druge izmišljene, ali pa obdajajo izmišljenega junaka druge historične osebe. Ker ne gre se tikati zgodovinske resnice, je obdelovanje te baže romanov silno težavno. Ako ne more bralec historične resnice od izmišljenine raločiti, greši roman zoper svoj lastni namen. Romanopiscu ni namreč dupuščeno prenařejati zgodovine, kakor mu ljubo i drago; to sme samo dramatik, ki svojih poslušalcev prav za prav ne podučuje samo.

B.) *popisovaven*. V teh romanih se razpleta kaka izmišljena dogodka v kakem resničnem kraji i zgodovinski dobi. Poglavitni namen teh pripovedi je popisovanje šeg i navad kake dežele. Taki so Cooper-ovi romani: *Pilot*, *poslednji Mohikanec* itd. V teh romanih je povest zgolj izmislik, popisovavni del je pa posnet po naravi, po krajih i časih. Ker ne pačijo te pripovedi zgodovinske resnice, imajo je učenostniki za nar boljše.

Opomba. Popačenemu okusu današnjih romanobralcev se pa ti romani nič kaj ne dopadajo, ker so v popisih človeških djanj i strasti bolj zmerni i resnični ko tisti razvpiti francozki romani.

C.) *Podučni*, v katerih se zgodovinske ali izmišljene osebe tako vedejo ali govoré, da bralca naravnost podučujejo.

D.) *Pobožni*, katerih predmet je npr. iz kake legende.

E.) *Pastirski*, ki popisujejo pastirsko ali življenje na kmetih. Taki so Chateaubriand-ova: *Atala*, *Renat*; Saint-Pierre-ov: *Pavel i Verginija*.

F.) *Viteški*, katerih predmet je vzet iz zgodovine srednjeveških vitezov. Iz teh romanov se je izobrazila tako imenovana romantična pesem.

G.) *Satirični*, ki zasmehujejo slabosti ali napake kake dobe. Narimenitnisi satirični roman je že imenovani: *Don Kišot*; nadalje nekteri *Fielding*-ovi romani; *Lesage*-ov: *Gil Blas* itd. Razumeva se samo po sebi, da se mora satirični romano pisec zdržati vsega preuveličevanja i osebskega zaničevanja, sicer bi naravnost škodil, kjer bi imel koristiti. *)

H.) *posneti iz družbinega življenja*.

J.) *Sentimentalni*, katerim je predmet razvoj ljubezenskih strasti. *D'Arincourt* si je bil v tej vrsti neko slavo pridobil; ali ker je bralcem s svojimi knjigami le v pohujšanje bil, zgubil je on s posnemovalci vred vso vero pri občinstvu.

K.) *Nravni* (v pravem pomenu, ker sploh нравni morajo biti vsi romani), katerih namen je, čitatelje o kreposti podučevati. Pisateljici: *Genlis* in *Edgeworth* i pisatelja: *Lafontaine* i *Richardson* slujejo kot prvaki v tej vrsti romanopisja.

Opomba: Tudi pri nas se je začel roman obdelovati, i kakor se vidi, z lepim vzpohom. I. Jurčič (ki je že spisal razun mnogih novel tudi „Desetega brata“ „Cvet i sad“) se je slovenskemu občinstvu prikupil kot prijeten pripovedovalec. Ta mladi pisatelj strinja v sebi razun hvalevredne čuti za lepo i dobro tudi znanje temperamentov i značajev z nenavadno poznavo svojega jezika. Pisava mu je barvita i značajna. — Ker je novela prav za prav le kratek roman, naj omenim še to-le: „Glasnik“ nam prinaša že mnogo let kaj lepih novel, ki so po večini gledé na zapopadek in vzorno pisavo mikavno berilo za mlado slovensko občinstvo pa tudi; bolj zrelim čitateljem vgajajo. Kot novelisti so znani *Mandelc*, *Mencinger* i drugi.

Od romana, naj je kterega koli zapopadka, se zahtevajo sledeče lastnosti: On naj je pred vsim edinstven v poglavitnem dogodku; smejo ali prav za prav se morajo vplesti druge zanimive dogodbe, samo da preglednosti ne žalijo; on naj je pa tudi razločen v popisovanju šeg i navad, verjeten v vsem, kar je v njem izmišljenega, prikladen, resničen i mnogoversten v značajih. Gledé pa v ožem pomenu na pisavo, bodi ta lahkorazumljiva, i naj se

*) Satirik pa ni že vsak zbadljivec, kteremu ni nič prav na tem svetu, i zato zbada in vjeda, kjer le more. Satirovanje tirja posebno zmožnost, ki v večidel prijetnih podobah kako reč zasmehuje.

ravna po osebah. Tega poslednjega pravila se drži tudi dramatik, ako pozna stvar, o kateri piše. V razgovoru so namreč večkrat omikane i neomikane osebe; onim pristje omikan tem bolj prost a vendar požlahtnjen jezik. To so pa zahteve, bi rekel, samo gledé na umetnijo ali prav za prav gledé na njena pospešila; še manjka duhá, ki mora prevevati vès roman. Ta duh je nravnost i prava podučljivost.

Zoncada, imeniten pisatelj, piše o tem:

„Da piše romanopisec z lepim vspedom, naj opisuje zločinstvo, kakoršno je ono v nasledkih, ne pa toliko v njegovem počenjanji i še bolj grešnih nadah: naj popisuje krepost v njenih žrtvah i trpljenji, pa še več v njeni vsesilni zavesti, ki jo krepi, da zamore vsakoterih nezgod voljno prenašati. Kajti krepost je dostojna, visoka i neznano vzvišena, bi rekel, bažanska je, ne zgolj človeška. Krepostna oseba je skrajni del človeštva i začetek narviškega bistva.“

Učen teoretik tako visoko govori o krepostnosti v romanu. Vendar ni čuda, ta „ceterm censeo“ bereš v vseh takošnih spisih, ako merijo na resnico; zakaj velika je škoda, ki jo naklanjajo nekteri romani posebno francozki. Mladenč, ako je imaš v rokah po kakem naključji, prebiraj je s pravim razsodkom. Svet ni takšen, kakor ga ti pisatelji malajo, vès drugačen je. Ko se ti zdi, da moraš kujigo skriti pred starši ali učeniki, kar zažgi jo raji. Glej vse spletke v tacih razvpitih romanih so gola laž, ker niso ne verjetne ni času primerne. Kako te more neki mikati, ko čitaš npr., da mora gospodar hlapcu sužnjevati, da sin očeta strahuje, da je svet kakor kaka norišnica ali brlog zverinski? Ali so ta razmerja splošna, imajo li za bralca res kaj mikavnega v sebi? Take pisunarije motijo i hujšajo bralce posebno mlade i neskušene, ki ne znajo še dovolj razločevati prave lepote od navideznega i slepotivnega lišpa, one omadežujejo i razvnemajo domišljavo z nesramnimi podobami, kradejo duši mir i ravnotežje, da hlepi po praznih mamilih ter slabé tvornost i nagnjenje do dela. Le obišči pokorilnice i takošne naprave, gotovo najdeš med sto jetniki obojega spola 50 žrtev tega pohajavskega berila.

Dasiravno pa ne bo menda nikdo tirjal, da naj roman vselej naravnost krepost uči; vendar posredno napraviti je lahko, da ne škodi, kjer ima hasniti, da ne krade i slepota, kjer ima dajati i podučevati. Primeren roman te vrste je kajiga:

I promessi sposi (Zaročenca), ki jo je italj. klasik *A. Manzoni* spisal. V tem romanu nahajaš toliko i tako mnogovrstnih

značajev s tako različno pisavo, da se ne moreš zadosti načuditi mojsterskemu pisateljevemu peresu. Šala, resnost, popis, govori, vmesne prigodbe, vse se vrsti v čudovitem redu. Tu vidiš krepost, zvijačo, smešno plašljivost, dobra djanja s primernim povrnilom, pregreho ž njeno kaznijo, živahne malbe krajev, mest, vasi, hribov, gozdov, rek, samostanov, gradov, krčmetin, boluisnic, tržišč; osebe vseh vrst i značajev: nadškofe, namestnike, duhovnike, vojaške, notarje, vradnike, priproste i plemenite, pogrebce in ogleduhe. Slog mu je po okoliščinah resen, žaljiv ali kratkočasen, tragičen, nežen, krepek, občutljiv i viharen; z eno besedo, vse živi v ti klasični pripovedi. Vrh tega so misli čiste i npravite.

Ne bo torej odveč, ako podam tù prvo poglavje v okrajšku; bralec bo videl, kako je vse naravno i prikladno po stvari, ki jo sloveči romanopisec popisuje:

„Tisti oddelek komskega jezera, (lago di Como v Lahih) ki se razprostira proti jugu med nepretrganim hribovjem, je ob krajih vès izrezan v šobah i zatokih, kakor se namreč ono nazaj umiče ali vanj moli; toda kar naenkrat jezero otesneje ter jame se odlekati reki enako. Most, bregova sklepajoči, dela to spremembo še bolj občutljivo, i zdi se, kakor bi htel zaznamiti konec jezera i mesto, kjer Ada začenja, dokler se ta spet ne razširi v precejšno vadovje — v jezero. Levi breg, naslanjajoč se na dva tikoma stoječa hriba, se viša le malo po mlem, nato še le prehaja v skalnate strmine, v pribrdja, preduhe i planine kakor je sostava ali voda nanesla. Doli na konci samo grušec i gladko kamenje; sicer poljane, vinogradi, zemljišča, sela i vasi, tu pa tam gozdi, ki se potem zgubljajo po hribih. Nedaleč od onega mosta stoji vás Leko na bregu omenjenega jezera; kadar je pa povodenj, en del c-lo v njem stoji. Dandanašnji je Leko že precej velika vás, ki ne bo dolgo trpelo, da se v mesto narase. V časih, v katerih se naša povest razpleta, je bila ta vás že dokaj zavarovana trdnjavica z zapovednikom i lepo stanovitno špansko posadko, ki je bila neki jako poredna. Od zemljišča do zemljišča, od katerih smo govorili, so se vile i se še vijó gorske ceste i steze, več ali manj kamnite ali gladke; od časa do časa globoko se vlečeče med zidovima ob krajih, odkoder ne vidiš družega, ko nekaj neba nad seboj, i le kjer medzidje vzhaja, se ponuja tvojim očém širši i bogatejši razgled v jezrsko zrkalo ali na blžnje hribe.

Bilo je pod večer 7. novembra leta 1628., ko se je župnik Don Abondio vračal na dom po neki gori omenjenih cestíc. Da ne bi časa preveč tratil, prebira tudi dans kakor po navadi svoj brevir. Vendar ne bere v eno mer, ampak odmolivši en psalm dene kazalec svoje desnice v bukve, i s temi vred jo dá levici za hrbtom, ter koraka naprej gledaje ali

na tla, da bacne kak kamen, ako je na poti, v stran proti zidu, ali pa povzdigne svoje oči ter obrne je tje, kjer je ravno solace za goro zašlo. Potem odpre zopet bukve ter odmoli kak drug odlomek. Tako pride zdaj na mesto, kjer je imel vselej navado kviško pogledati. Tukaj je bil namreč kacic 60 korakov dolg ovinek, potem pa se je cesta cepila v dve drugi cestici. Leva je držala v hrib proti farovžu, desna pa se je vila v dolino do necega lijaka. Znotrajna zida teh stez se nista sklepala naravnost v kot, kakor po navadi, ker na mestu tega je stalo znamenje ali pilj, na katerem je bilo namalano nekaj dolgih vijoč h se podob, ki so izhajale v tenko ost, češ, da pomenjajo plamene. Vmés med temi plameni so se vile druge podobe, to so bile duše v vicah. Obrnivši se torej župnik na ovinek, krene svoj pogled kakor vselej proti omenjenemu znamenju; kar zagleda tam nekaj, česar ni bil pričakoval, i mu tudi duša nikoli ni bila poželala. Dva moža sta bila razpostavljena tam drug drugemu nasproti; eden je jezdil nizki zid, eden je pa slonel na njem i roke križem držal. Gotovo njemu nič kaj vesela prikazen, ker njuna noša, vedenje in vse, kar je bilo videti na njih, mu je pri tej priči razkrilo, ktereга stanú da sta. Nosila sta namreč okoli glave zeleno mrežo, ki se je jima spuščala dol do levih pleč, imela sta dolge i pridno navihane brke, svitel usnjat pas, za katerim ste dve pištoli tičali, bingljal je jima o prsih majhen s smodnikom nabasan rog, in iz žepov širokih hlač so jima gledali dolgi debeli nožauki. Vrh tega sta še bila opasana s silno velikim mečem. Na prvi pogled se je moglo razzoditi, da sta dva najeta tolovaja, ali kakor se je takim klatežem rekalo: bila sta *brava*.

Bravo je bil v tistih časih najet razbojnik. Ta druhal, ki se je zdaj popolnoma pozgubila, je cvela tedaj posebno v Lombardiji i tudi po po drugot na Laškem. Bogatni so imeli po več taci h potepuhnov, i ker je bila oblast tedajnih vladarjev že obnemogla, uganjali so ž njih pomočjo, kar so le hteli. Na primer, če je kdo takega oblastnika razžalil, ali če je bil njegovim večidel nepravičnim namenom kako na poti, je dobil njegov bravo povelje, da ga preseli v una življenje, kar se je tudi gotovo zgodilo. Kdor je imel več ali bolj prebrisani h bravov, ta je bil v svojem kraju tako rekoč vladar; kajti storil i prilastil si je lahko vse, česar je želel. Nekteri bravi so bili le navadni razbojniki i so to grdo rokodelstvo sami na svojo roko opravljali. Nemara poreče prijazni čitalec: Kje pa je bila pravica? Bila je bila, i vladarji so si na vso moč prizadevali, to pleme zatreti; razglašali so zoper te potepuhe ostre prepovedi; ali ker niso imeli dovolj moči, so bile tudi njih postave brez zaželjenega vspeha. Reklo bi se lahko, da je število teh grdinov od dne do dne več i nevarniše prihajalo. Toda vrnimo se zopet k Don Abondiu.

Da koga čakata popisana poštenjaka, nad tim ni bilo več dvomiti; toda kar je našega župnika še nar več žalilo, je bilo to, da sta, soditi po

njunih pogledih, to čast le njemu samemu skazovala. Zdaj ni mogel več misliti: bodisi Peter ali Pavel, kaj meni mar; ker komaj sta ga zapazila, se kar čudno spogledata ter glavo vzdigneta hencano pomenljivo, kakor bi htela reči: Dočakala sva ga! Uni, ki je zid jezdaril, se koj pridruži drugemu pajdašu, oba se postavita vstric ter odrineta Don Abondiu naproti. On je imel na videz še zmirom z brevirjem opraviti, v resnici je pa le izpod čela pogledoval, da bi zvedel, kaj le bo. Ko se popolnoma prepriča, da velja res njemu ta nepričakovani pohod, obstane za en čas na mestu, kakor bi ga bil kdo kar v zemljo vkopal. Komaj se spet zbrihta, i zdaj mu hodi vsakoršno na misel, pred vsm pa to, ali je ni med njim, in bravoma kake rešivne stezice. Nobene. Zdaj se toliko prebere, da segne sam sebi v dušo izpraševaje se, ali je kdaj kacega oblastnika razžalil. Tudi tega mu ni vest očitala. Brava se mu pa čedalje več bližata, lovita ga z očmi. Hej, ta bo žaltova, si misli, kajti sleherni up ogniti se nengodnih prišlecev, mu je splaval po vodi, i da ta možaka ne brijeta norcev tod, s tim je bil tudi že pri kraji. Kako si je pa to strašno sitnost oprtal, to je vendar le brez vspeha premišljal. Tuhta in tuhta ali spak, prijatla sta že celo blizo. Zdaj pogleda tako, kakor bi htel reči: Hola, bodita mi lepo pri miru! Potem vtakne levični kazalec za koljér, češ, da ga poravná, med tim se je pa le pridno ozrál, da vidi, ali kdo pride za njim; ali tisti kdo je bil menda še v deveti deželi, žive duše je ni od tiste strani. Zdaj nekoliko zameži, potem se pridno zagleda v njive, jej pa tudi tam je vse mrtvo i ker v tretje rado gre, še en obupen pogled pred sé; vendar tudi tu ne zapazi druga ko dva brava, pred kterima bi si bil zdaj Don Abondio narmanj babilonskega turna žazelel. Šent, kaj storiti, kaj? Zasukoiti se nazaj in jima figo pokazati, prepozno; ubrisati jo, bi pomenjalo: Le dotecita in ubijta me. Ker tedaj ni vedel ne kod ne kam, se nazadnje vendar spravi v miru, kolikor je bilo mogoče i kakor so ravno okoljščine nanesle, se zmakne od mesta i pospeši korake, da bi le enkrat te sitne neugodnosti konec bilo. Medpotoma izusti še kako vrstico iz psalmov na glas, se po moči prijazno namuzne, čeravno je dokaj grenkih požiral, i ko že razbojnika prav iz oči v oči zagleda, pošepeta še potrpežljivo: Mlena je, zdaj-smo skupaj!

„Gospod župnik“, nagovori ga eden kar brez ovinkov i streljaje z očmi vanj; . . .

„V čem vama zamorem vstreči?“ upraša Don Abondio ne prav vedé kaj.

„Vi mislite jutri nadaljuje uni osorno, kakor kdor je svojega hlapca v kaki nezvestobi zasačil.“ Vi mislite jutri poročati *Loereta Tramalfino* i *Lucijo Mondelo*? Kaj ne da?“

„To je odgovori Don Abondio s tresavim glasom, „to je gospóda, vama je dovolj znano, kako je kaj v tacih rečéh.

Fajmošter in pa nič; kaj on ve, kako vse to pride; zatelebajo sé drug v drugega i potler potler pa pridejo k nam duhovnikom, kakor bi kak dolg tirjali in in mi smo le služabniki vse soseske. Taka je le. “

„Prav“, seže mu bravo v besedo z zapovedljivim glasom: „ta poroka pa ne sme biti ne jutri ne nikoli. Ste me razumeli?“

„Ali gospóda moja? povzame Don Abondio s pohlevnim glasom, kakor kdor ima nepotrpežljivega človeka umiriti, „ali gospoda, prosim, mislita se saj na moje mesto. Ko bi jaz imel ukazovati, tako bi že; toda saj vidita sama, da je ta stvar sama na sebi i da nobenega dobička nimam pri tem.“

„A kaj!“ prestriže mu bravo govor; „ko bi se hteli pričkat i zastran tega, nemara da naji denete v mavho. Prikrpala pa se nisva sem-le, da bi kvant poslušala. Nujna zahteva je kratka, Vi ste jo zaslišali, kar toliko pomenja, ko“

„Saj sta pravična i razumna“

„Pravična i razumna ali ne“, se oglasi drugi bravo, ki je dozdej molčal, „poročali ne boste, pa je; sicer — tu se grozno zakolne — sicer se ne bo kesal, kdor ju poroči, ker ne bo utegnil“ zdaj se v drugo zakolne.

„Daj si mir!“ spregovori spet prvi bravo, „gospod župnik je mož, ki svet pozna, i mi dva mu ničesa ne prizadeneva, samo da se po najnih besedah ravná in eh, da ne pozabim, najin gospodar, prevzvišeni gospod *Don Rodrigo* Vas prav srčno povzdravlja“

Da se kaj posebnega kuha, je Don Abondio iz tega pogovora lahko razvidel; samo da protivni veter od tistod vleče, tega v resnici ni pričakoval. Kakor razsvetli blisk o ponočni nevihti naenkrat i nerazložno stvari na zemlji, tako je bilo zdaj tudi ž njim. Torej zgolj le po neki nje-govi navadi se globoko prikloni rekoč: „Ko bi mi saj mogla povedati“

„Jej, Vam praviti, ki znate latinski . . . !“ preseče mu besedo omenjeni tolovaj, ter se zahrohoče, da se ni dalo razložiti, ali je njegovo obnašanje bolj nerodno i nespodobno ali bolj sirovo i dvje. „ . . . Ugenite jo Vi, to je Vaša reč“ nadaljuje on „samo da se kje ne zablebetate o tej stvari, ki sva jo Vam zgolj le za Vaše dobro razodela . . . zapomnite si to, drugač . . . hm! . . . bi to bilo toliko ko poročati, in o tem sva Vam svojo misel že povedala. No pa, kaj naj prevzvišeneau Don Rodrigu v Vašem imenu sporočiva?“

„Moje spoštovanje“

„E kaj, to ni še zadosti . . .“

„Mojo udanost da da moja udanost za vselej.“ I ko je te besede izgovarjal, ni sam prav vedel, ali obetuje ali se le poklanja. Brava jo pa razumeta v prvem pomenu, pohereta šila i kopita ter gresta.

Kakor bi ju bil popred Don Abondio v žlici vode utopil, tako ga je zdaj gnalo, se še nadalje razgovarjati z njima. Ali kje sta že bila! Nekaj časa ni vedel, kam bi se djal, vès zamišljen zija tje za njima, kakor bi ga bila opanila. Tako presneto na tesno sta ga bila pripravila. Po tem se upoti po cesti, ki je peljala v farovž; toda telo mu postane naenkrat težko ko zemlja. Kakor poparjen leze naprej, i le z veliko silo stopinje pobira.

Že iz tega, kar smo tukaj povedali, si vsak bralec lahko posname, da je imel srčnosti le za pol človeka. Sploh se je zamere pri ljudéh preveč bal, i vsakokrat je bila že vsaka zoprna malinčica zadosti, da mu je srce strahú že pokopnelo. Ni čuda torej, da ni čutil tudi dans kaj več poguma v sebi, i da mu je bravovska prepoved grozne skrbi nakopala na glavo. Če sta ga pa tudi gledala kakor dva beriča, kar je že samo na sebi zadostilo ga v kozji rog vgnati; vendar še veliko hujša mu je predla; ker posnel je tudi on, da se k hudemu vremenu ravna. Mislimo si ošabnega, mogočnega i nepravničnega grajšaka (ker takšen jè bil omenjeni Don Rodrigo), pred katerim je vsa dežela trepetala, i ki mu je prepovedel poročati Lovreta i Lucijo, čigar prepoved je htela reči: stori, kakor sem ti ukazal, če ne, ne bo dolgo trpelo, da prideš v krtovo deželo; zraven mislimo si človeka, ki bi bil rad živel vedno v miru (takšen je bil Don Abondio); ki si je tohko let glavo belil, da bode kedaj užival zasluženi kruh v pokoji i brez nepotrbnih skrbi: če vse to premislimo, pa imamo razgled v žalostni stan, v katerem je bil zdaj Don Abondio; kajti vse se mu je naenkrat podrlo, kar je s tolikim pridom zidal. Prišel je zdaj v zadrege, iz katerih bi si živa duša pomagati ne bila vedela. „Ko bi se že dal z lepo odpraviti,“ tako je mislil nadalje, „še še; ali tu bo treba kako iztuhlati. Vendar kaj naj mu odgovorim za božjo voljo? Res je sicer, Lovre je dobra duša, krotek kakor ovca, ako ga ne zdražiš; če mu pa le kako odrečeš, mu zrase greben in . . . ih! . . . In pa, kako je še le zateleban v Lucijo, zaljubljen kakor Res otročajnarij to . . . to se zagleda, potem si je enmalo tako, i nazadnje ti pridejo, da se hočejo vzeti. Druzega jim ni nič kaj mar, i tudi tega ne vedo, koliko sitnosti ima človek zavoljo njih Jojmene, sam škrat je prinesel tista dva hrusta . . . i ravno k meni, na mojo pot . . . lejte, mene se lotita, kakor bi se jaz

ženil? Zakaj nista šla naravnost . . . ? Lepa je ta! Da te vendar, da mi ni prišlo to prej v glavo, pa saj je pri meni zmirom tako. Ko ni treba, pride mi to in uno naprej, sicer je ni ene dobre, ko bi dal zlat cekin za njo. . . .“

Tako se je Don Abondio sam sabo pojezil, potem jo ubere nekaj bolj hitro proti farovžu. Ko pride, tako ves razburkan, do svojega stanovanja — farovž je bil konec vasi — vtakne hitro ključ v ključavnico, ki ga je že držal v roci, odklene, odpre, stopi precej noter i se ravno tako ročno zsklene. Zdaj nekaj potolažen, da je našel enkrat zavetja v prijazni družbi, zakliče na ves glas: „Perpetua! Perpetua!“ i se obrne naravnost proti obednici, ker je bilo že po kurjavi, in je torej vedel, da je tam i mizo pogrinja. Perpetua je bila, kakor je menda že bralec uganil, Don Abondijeva dekla, pridna i zvesta ženska, ki je znala bogati i zapovedovati, kakor je ravno prišlo: molčati, ko je njen gospodar kaj godel po hiši; ki je pa tudi nje-ga navadila prenašati njene muhe, katerih je bilo od dne do dne več, odkar je bila spolnila štirideseto leto; ki je ostala samica, čeravno se ji ni manj-kelo priložnosti močiti se, kokor je ona sama trdila, ali ni našla še psa, ki bi jo bil povohal, kakor so govorile njene tovaršice.

„Koj pridem!“ se oglasi Perpetua, postavi sklenico vina, ki ga je Don Abondio najrajši pil, na navadno mesto, i se odpravi počasi. Ali komaj ga na pragu sreča, se grozno prestraši. Župnik ni bil več tisti, ki je bil z domi odšel; zapazila je celo, da se mu noge tresejo. Gledal je pa tudi, Bog pomozi, kakor samo hudo vreme krog sebe. Obraz mu je bil zgrbančen i temen, i sploh se je tako kislo držal, da bi bil manj zveden človek ko Perpetua pri tej priči prisegel, da se mu je kaj nenavadnega prigodilo.

„Bog pomagaj, kaj pa Vam je, gospod?“

„E nič, nič“ odgovori Don Abondio, usedši se vès zdelan na stari naslonjač.

„Kaj nič?“ Komu bote pravili, da ni nič? Za sedem glavnih grehov, saj sem Vas že komaj spoznala, tako spremenjeni i grdi ste. Ej, tu je kak zajic v grmu . . . !“

„Oè, za pet krvavih ran, saj sem vam rekel, da ni nič, ali je pa kaj tacega, da moram jezik za zobmi držati“

„Tako?“ Pa saj ne tudi proti meni, he? Kdo mora za Vaše zdravje skrbeti? Kdo Vam pravo pové, ako bo treba?“

„Bog se me usmili! Ko bi že enkrat molčala . . . ali zdaj mir besedi, nalijte mi kozarec vina.“

„I jaz naj bi verjela, da Vam ni nič? nadaljuje Perpetua, primša natočeni kozarec, i držè ga še v roci, kakor bi mu ga ne htela dati, dokler ji toliko pričakovane skrivnosti ne razodene.

„A, dajte sèm, dajte sèm“, zaukaže Don Abondio že enmalo nataknen i nepotrpežljiv, zdaj ji vzame kozarec po sili iz rok ter ga v hitric izprazni, kakor bi mu vino nič prav ne dišalo.

„Tedaj hočete po vsi sili, da zvem pri drugih ljudéh, kaj se je mojemu gospodarju zgodilo?“ upraša ga Perpetua, trdne volje izviti mu skrivnost tako ali pa tako. Da doseže to pa še lože, se zavrtná, vsadi roki v boka, i pokaže mu štrleča komolca gledajo ga zvedavo, kakor bi mu htela novico iz oči posrkati.

„Sveti božji križ, še tega se mi manjka!“ lomi Don Abondio roke brezupno, „molè te, še ubila, ugonobila me boste s svojim žlobudranjem „Lejte jo, lejte! Še le pri družih hoče zvedeti . . . Ali ne veste, da gre tukaj za življenje?“

„Za življenje?“

„Za življenje!“

„Ali vendar, saj veste . . . nikdar nisem nikomur . . . ko ste mi kaj odkritosrèno“

„Ahá, saj res, . . samo kedar“ i pri teh besedah se stemni Don Abondijev pogled še bolj.

Perpetua koj razvidi, da mu je ni nič ubrala, i da je marveč z zadujo opombico v sršenovo gnezdo segla; kajti precej krene na drugo pot, ter z mečim glesom pristavi: „Gospod, če bi rada zvedela, kaj Vam je tako hudo navskriž prišlo, zvedela bi samo zato, da Vam pomorem, da Vas tolažim“

Toliko je pa bilo gotovo, da sta si bila v tem nekeko enaka. Don Abondio bi bil za vès svet rad svoj kamen od srca odvalil, i Perpetua ni zdaj po nič družem hrepenela, ko da mu sree zlahkoti i skrivnost zve. Zavoljo tega je župnik njene napade čedalje slabije odbijal, i ko se je celo pridušila, da ne zine, ko bi ji imel jezik odreveneti zdajci, pri tej priči, no tudi Don Abondio ni mogel se več zdržati, da bi ji vsega ne razodel. To ga je stalo sicer še kak vzdihlej, ali nazadnje ji vendar pové vse čisto, od konca do kraja, kakor je bilo. Samo kedar ima izustiti ime Rodrigovo,

jo spet v prisego vzame, in izgovorivši je, pade v naslonjač ter pristavi prosé i zapovedovaje: „E, ste mu razumela . . . za božjo voljo! . . .“

„Ali je pa to kaj posebnega od njega?“ se oglasi Perpetua; potem začne pa kar na vés glas: „O ti hudoba od človeka, o ti človek malo prida! . . .“

„Ali ne boste molčala?“ se zahudi Don Abondio nad njo, „me hočete pogubiti?“

„Pa saj sva sama, nikdo me ne sliši . . . Ali, gospod, kako jo bote zvali?“

„Ste jo slišali?“ zareži Don Abondio, „tako me ona tolaži, tako? Jaz naj ji zdaj svetujem, češ, da je ona v zadregi, ne jaz.“

„E, jaz bi že govorila, če bi le . . .“

„Če bi le! Tako povejte.“

„Moja misel je ta-le. Vés svet ima našega nadškofa za svetega moža, vse ga rado ima, vse ga čisla . . .“

„To je res, kaj pa dalje?“

„Kaj dalje? Ali ne pomaga, kjer more i kjer ga je treba? Saj se pa tudi ne boji nobenega teh malovrednikov; posebno duhovnike rad podpira v njihovih pravicah. Tako jaz pravim i to je moja misel, da bi mu zdaj brez obotave pisali, i natančno razložili stan reči i povedali. . . .“

„Tiho, tiho; lejte jo, s čim me zdaj še pite?! Recite, ali me on tudi ozdravi, če me kdo ustrelí? Bog me obvaruj i sveta mati božja!“

„E, ne streljajo za vsaki goli nič, ne. Gorjé, ko bi ti psi vselej ugriznili, kedar zalajajo, to je moja misel. Sicer sem že večkrat videla, da imajo tudi oni človeka v čislíh, ako se jim zna postaviti. Samo zato, ker nimate srca, da jim jo naravnost v zobe poveste, smo že tako daleč prišli, da se že vsako šemovšče drzne. . . .“

„Oh, to blebetanje me še pokoplje“, zajeclja Don Abondio.

„Molčím, molčím; vendar res je, kar je res. Ko vidijo koga, da se za vsako reč zboji in udá, da mu je vse prav, da še odpuščanja prosi, ko bi . . .“

„O jeminej jej, ali je zdaj čas za take neslanarije?“

„Naj bo, to je moja misel; saj je noč dolga, da preudarite vse natanko, kaj Vam je storiti. Pred vsim pa tudi enmalo za zdravje poskrbite . . . večerja je že napravljena.“

„Preudarjal bom jaz“, odgovori ji Don Abondio godrnjače, „jaz jaz, to vem sam“ in ustavši nadaljuje še. „Večerje pa ne maram; kaj pa da, večerjati s tako butaro skrbi? Vsa druga mi prede: saj vem, saj vem, da jo moram sam iztuhitati, sam . . . I pa zakaj mora to ravno meni priti?“

„Pa saj to kapljico popijte“, ga opominja Perpetua: „za slab želodec je kakor nalašč.“

„Kaj kaplje, kaj kaplje, to mi nič ne pomaga; vse kaplje na svetu mi nič ne pomagajo.“

To rekši vzame luč in odhajaje pogodrnja še: „Še tega se mi je manjkalo, lejte si še tega, i pa ravno meni, ki nisem še mušice ubil! Uh, in jutri še le!“

Prijazni bralec, če si kdaj legel poln skrbi kakor Don Abondio, javalje si se drugi dan zbudil vesel, posebno če še nisi ničesa sklenil čez noč, kar bi te moglo le količkaj utolažiti. V taci okoljšči nah je bil tudi naš Don Abondio. Komaj se zjutraj predrami i zavé, se koj spomni vsega, kar ga je bilo pred ta daa tako hudo potrló. Zdaj se globoko zamisli, ugibuje, sklepa; vendar tem huje mu je pri srci; zdaj vzdihne i zamrmrá; „Blagor njemu njegove sreče, kdor nima teh sitnosti kakor jaz.“ Nato se vihar nekoliko uleži; prijeten oddahlik nastopi, kar izvira odtod, da se mu je duh utrudil, ali da mu je srčnost porasla; toda zdajci prihruli še hujša burja, klešče, v klerih je tičal, zopet še bolj nevsiljeno pritiskajo. Če si kako umisli, hoj i smuk ž njo, nobena tolažilna misel ne obstane. Na primer: Kaj mi bosta vi dva ukazovala; kaj sta, da se drzneta župniku . . . ? Proti temu pa: Kai boš ti, tako ali pa tako si naš; hm, poročaj ti kvantaj, vse eno. Ali: Saj sem župnik, hajdi k nadškofu, naj presodi sam, naj me v varstvo vzame. Res, Perpetua ima prav, kaj mi more ta para, če me nadškof brani? . . . Vse prav, vse lepo, samo . . . e nič, ni nič, kjer nič ni, še huda ura ne vzame, kaj si mar glavo ubijam . . . saj dela nalašč spletke i homatiije, da me . . . hm in: „da se kje ne zablebetate, to bi bilo toliko kakor poročati!“ Aha, zdaj pomagaj si človek, pomagaj si, če moreš . . . itd.

XII. poglavje.

Govori.

Govori so *cerkveni, javni in akademični*. V cerkvenih ogovorih so predmet verske stvari; javni govorniki govoré proti temu v državnih zadevah očitno pred ljudstvom, v državnih i deželnih zborih; akademični govori se sučejo pa krog slovstvenih in umetnijskih reči. Govornik ima tedaj svoje poslušalce prepričati i ganiti; iz tega sledi, da se mora k temu vseh sredstev poslužiti, ki mu je njegova umetnost narekuje. Razun posebnih pogojev, od katerih smo govorili, mora še sploh svoj jezik popolnoma poznati, ravno tako tudi pravila svoje umetnosti i dotične zglede i slednjič postave človeškega čutenja i mišljenja; zraven tega mu je znanosti stare i nove zgodovine neobhodno treba, da porabi iz nje koristne zglede ali primere, ki niso vselej samo govorska okrasila; ampak marveč, ki veliko pripomorejo k pojasnovanju i prepričevanju. Govornik mora biti nadalje jako zveden v naukih i postavah slovstev in umetnij, ki se na njegove predmete kako nanašajo; on mora dobro poznati kraje, osebe i stvari, od katerih govori, da so njegove besede resnične i zdatne, i da se njegov govor prav prileže osebam i stvarém.

Tako piše Aud. o tej stvari:

„Govornik naj si izbere pred vsim ono vrsto govorstva, ki je njegovim zmožnostim i močém najbolj primerna; le tako zamore originalnost doseči. Potem naj dobro premisli, ali ima kaj več od tistih resnic, ki je hoče izustiti, ko samo besede; stvari naj izpostavlja v tisti obliki, ki se najbolj vjema z njegovimi nameni. Ravno tako naj se ravna njegova zgovornost po svojstvu i značaji njegovega naroda, kakor tudi po poslušalcih, ki so se pred njim zbrali; on naj se varuje vsake besede, ki bi utegnila žaliti posamezne osebe ali skupščine, marveč blagovoljno naj je svari in opominja, ako so od resnice zašli.“

Prvi mojstri v političnem i sploh javnem govorstvu so bili *Grki. Solon, Pisistrat, Perikel* (v V. stol. pr. Kr. r.) so bili najbolj zgovorni možje v zborih atenskega ljudstva; toda od njih se ni ohranilo nič ko njih slava. Proti temu imamo pa 34 govorov od *Lisie*, ki je bil po nekterih Atenec, po nekterih Sirakuzanec. Kv. pravi od njega, da je bistroumen govornik, i da se enači bolj bistremu studentu ko veliki reki. Prvaka kot govornika pa sta bila še le *Eshin i Demosten* v IV. stol. pred Kr. rojstvom; prvi nam je zapustil samo tri govore, (tri *Gracije*), od poslednjega imamo

jih 62, med katerimi slujejo nar več tako zvane *Filipike*. Po nesrečni bitvi pri Keroneji (338 pred Kr. r.) je bilo pa naenkrat ob grško svobodo, javno življenje i zgovornost,

S toliko večim vspehom je pa jela zgovornost v Rimu cvesti. Za nekterimi govorniki, ki je Ciceron omenja v razgovoru od imenitnih govornikov i za *Krasom*, *Antonijem*, *Brutom* i *Hortenzijem*, ki so bili vsi zgovorni, se je oglasil *Ciceron*, ki vse imenovane daleč prekoša; kajti krepak je kakor Demosten, globokomiselni kakor Platon i skladen i prijeten v govoru kakor Isokrat. Nad vsemi je pa gledé na bistroumnost in občutke kakor tudi na mnogovrstnost pisavino in umetnost *) Za njim nimamo kaj vrednih izgle-
? ? !
dov v starem Rimu.

Kot cerkovni govorniki slujejo očetje grške cerkve: *Sv. Justin* (m. l. 167), *Klement Aleksandrinec* (um. l. 217), *Origen* (u. l. 254), *sv. Ciprijan* (m. l. 284), *sv. Atanazij* (um. l. 373), *sv. Bazilij* (u. okoli l. 379), *Oba sv. Gregorja*, *sv. Janez Zlatoust* (u. l. 407.)

Njih vredni učenci i tekmeči so bili očetje rimske cerkve: *Tertuljan* (u. okoli l. 245), *Laktancij* (u. l. 320), *sv. Hilarij* (u. l. 367), *sv. Hieronim* (u. l. 329), *sv. Ambrozij* (u. l. 397), *sv. Avgustin* (u. l. 430); rimski papež *sv. Leon Veliki*.

Dostavek: *Cerkveni govori* so ali 1.) homilije, to je razkladanje sv. evangelija i sv. pisma v prosti besedi, 2.) pridige, že bolj vzvišeni ogovori gledé na notrajno i zunajno obliko, 3.) pohvalni i 4.) pogrebni govori.

XII. poglavje.

O poeziji.

Poezija v ožem pomenu je umetnost, ki izrazuje resnično dobro i krasno z lepimi pripodobami v izboru posebnih, po neklih postavah vredjenih besed. Izmed naravskih stvari popisuje ona nar-

*) Sploh je bilo pred njim malo kaj slovečih govornikov v Rimu. Ciceron se je že zgodaj izučil v državnem pravu in v filozofiji, kar priča njegovih 59 govorov, izmed katerih mnoge občudujejo kot prava mojstrska dela. Že kot 27 leten mladenč je bil prav izurjen govornik, i se je vendar napolnil k Molonu, ki je slovel kot prvi lepogovornik, poslušat ga. Že prvič, ko obišče njegovo šolo, mu dá Molon imenitno nalogo, da jo reši; ali kako ostrmi vse nad mladenčevim govorom. Ves osupnjen mu reče Molon: „Ciceron, tvoji rojaki so nam vzeli vse razum slave bistrega uma in umetnije; a še to nam ti odneseš.“

lepše, druge si umišlja, ki niso sicer v naravi, ali ki bi lahko bile. Poezija zametuje kot svojega poklica nevredne vse preproste in vse-dnje misli in občutke, ona izbira bolj visoke i žlahtne, da zanima človeškega duha. Prozaik govori naravnost z razumom, pesnik pa večidel s srcem; on se služi rad tistih prenosov ali prilik, ki v krasnih pripodobah obrisujejo i malajo domišljiske stvari. *)

Pesniški se loči od prozaičnega jezika po *rimi* (vjemu) i *ritmu* (meri v govorjenji). Rima je sklad ali soglasje eno- ali več-zložnih besed, in je ali *trda* (enozložna), *mehka* (dvozložna) *polz-ka* (trizložna). Ker je pa rima večidel na konci vrstic, se ji pravi tudi *rima končnica*. Ako si dvoje po dvoje vrstic neposredno sle-di, se imerujejo taki pari: *vjemske dvojice* (Obraz: *aabbee*); *križem rima* je, ko se vjema po končnih glasih prva vrstica s tretjo, i druga s četrto (Obraz *abab*); *objemna rima* kaže sledeči obraz: *abba*; *zapletena* se ji pravi, ko prehaja iz enega vrstičnega oddel-ka v drugega (obraz: *cde||ded*).

Vérzi ali vrstice so edini ali zloženi. Narnavadniši vrstični takti, členi ali stopice so: *Trohej* (— ~), *jamb* (~ —), *daktil* (~ ~ —), in *anapést* (~ ~ —). Iz taktičnih členov zraščajo *vérzi*, iz teh *pesemski odstavki* ali *štrofe*.

Pri vsaki pesmi gre ločiti njeno *snovo* in *obliko*. Pesemska oblika je način, kako se snova razvija ter očem in ušesom razo-devlje; snova je predmet, katerega se pesnik loti, po svoje predela, i ga predočuje v pesemski obliki.

Predmet prihaja ali iz človeške znotrajnosti (*subjektivnost*), kakor ga namreč občutujemo, ali iz zunajnega sveta, kakor ga opazujemo (*objektivnost*), ali je pa ta predmet tesna zveza znotraj-nega i zunajnega sveta, i tedaj je *dramatičen*.

Po tem takem je lirika zgolj občutska poezija.

Ako prašamo svoj um, najdemo, da se je poezija s člove-kom rodila; prva beseda te stvari je bila navdušena zahvalnica, izraz ljubezni i pokornosti. In v resnici poezija je bila od nekdaj Stvarniku posvečena. Naj pripoveduje začetek i razne osode iz-raelskega ljudstva, njegovih očakov, sodnikov, kraljev, in junakov; ali naj se vzdiguje s preroškim duhom do Jehovovih sedežev ter naj razodevlje grozne obsodbe grešnim mestom; ali naj veje v po-nižnih pregovorih i naj razkriva zemlji skrivnosti božje ljubavi i

*) Vrh tega pogled razkazek na sledeči strani.

*) Poesija kaoga ljudstva je zvesto zrkalno njegovega duha. No bode odveč, ako postavim šem zglede iz slovenske, taljanske, perzijske, novogrške i turske pesemske književnosti:

slovenski:	italijanski:	perzijski:	novogrški:	turški:
<i>Iz visoke pesmi</i> <i>J. Koscekega.</i> „Čudno bitje, bitje brez prilike, Duh visok čez uma misli vse, Ki v svetlosti večno rajске dike Osnovl pravice tron si je. Ki po zraku žarne krogle viješ, Dih sladak iz cvetlice puhtiš, Iz neviht življenja blagor liješ, Blisku klaj in kod in kam itd. <i>Opomba:</i> Že naš jezik se čudno prilaga tako visokobožnim pesmam. Kako bogat zaklad imamo še le v narodnih pesmah, v kterih se zrcali duh slovenske pobožnosti i kreposti.	<i>Iz D.: Divina comedia.</i> „La bocca sollevò dal fiero pasto Quel peccator, forbendola del capo ch'egli avea di retro guasto. Poi cominciò: Tu vuoi ch'io rinovelli Disperato dolor che il cor mi preme Gia pur pensando, pria ch'i ne favelli. Ma se le mie parole esser den seme Che frutti infamia al traditor ch'io rodo, Parlare e lagrimar vedrai insieme. <i>Opomba:</i> Kako visoka pozicija, in sploh umetnost v besedi! Vsaka misel, vsak izraz je vreden komentara. Izumna, vzornost, tragičnost i velikanstvo teh i slepih idej osupnuje čitatelja. Grof, ki ravno glavo svojega izdajca v peklu gloda, pripoveduje pesniku kako je lakota umrl.	„O Bagdad, kako krasen razgled mi ponujaš, ti se dež vseh kreposti! Zanačeno leta moje oko po tvojih livadah; ono plava po morji njihovih barv. Zdaj so zmuznili, ravno zdaj, prijazni zefiri v nežne cvetlice iskat njih žlahtnih vonjav. Tam žari roža v bistrasti rosi, na pol je krije zeleno listje, na nežnih redjih se zibljejo sladkodišeči narcisi.“ itd. <i>Opomba:</i> Značaj je zarovita domišljija.	„Ton urasan kamno harti, Tin talassan melani, Na grafo ta pismatika Ku pala den me fena. itd. Ko bilo blana bi nebo, I morje črnilo I ko bi vedno pisal, Vseh mojih muk bi ne popisal. * * * Isos tharreis ki an m'arithis, Pos thena kitriniso Darafalaki thageno Dia na se daimoniso. itd. <i>Značaj:</i> Poetična lahkomiselnost z ožnostjo.	Drviš Seit Refect: <i>satira.</i> „Osli smo, obloženi s pohlepom; psi, suhe, kosti glodajoči. Kako se še le sponušamo v dežji zavida; mi smo cvetlice na polji vseh strasti. Da pride Platon modrosti oznanovat nam, mu usta zamašimo kakor sedu. Mi smo oroslani napadajoči reveže kakor psi; mi smo muhe murgoleče krog blata.“ <i>Opomba:</i> Kako barbarstvo v misli in izrazih! Pero se mi je stvarjalo. Bolj žlahtni pesniki turski pišejo v arabekem ali perzijskem jeziku.

modrosti, v vsem vidimo poezijo kot slavivko božjo, svarivko in učiteljico človeškega rodü.

Greki so ustanovili na temlji starejega simboličnega kulta celo svojo narodno vero. Za *Orfejem* (ki je neki živel okoli 1250 pr. Kr.) so bile Muze na Grškem v velikih častéh. *Homer* (okoli 1000) je povzdignil s stvarniškim duhom himno k epični dostojnosti. *Kalín* i *Tirtej* (okoli 700 l. pred Kr.) sta vstvarila vojaško pesem, polno ognja i plemenitosti. *Arhiloh* (v istem času) je bil začetnik satirični odi; pozneje *Alcej* politični, *Alkman* i *Safo* ljubezenski, *Simonid* elegijski, in *Anakreon* slovesni. Toda vse lirike starogrške prekoša Tebanec *Pindar* (r. 508 pr. Kr.) On je stvarnik junaške ode, s katero je slavil zmagovavce v grških narodnih igrah. Njegove pesmi so krasni izdelki, polni pesniške navdušenosti, žlahtnih misli i žarovitih prenosov; njegov jezik je ličen i krepek.

Višega dostojanstva grške lirične poezije gre pa iskati v tragičnih korih (zborih) *Ehilovih*, *Sofoklovih* in *Evrpidovih*. V teh razkriva namreč pesnik — v resnici tolmač i duhovnik božanstva — zbranemu narodu sijajin zaklad modrosti; ugoden krepotnim i svetovavec prijatlom brzda srd, hvali zmernost, pravico i mir; on moli bogove, da podelé revnim vso srečo i da jo zlobnikom odtegnejo.

Taka je bila pri starih Grkih lirična poezija; pogledjmo v Lacijo.

Potem ko je bila prišla grška dežela pod macedonski jarem, ko je helenska muza samotarila kakor v prognanstvu v Egiptu i na Siciljanskem, kjer je prepevala svoje poslednje harmonije s *Filetom*, *Kalimahom* i *Teokritom*, se je rodila plemenita muza v Laciji.

Kaj Valeri Katul (r. v Veroni 86. l. pred Kr.) je posvetil večino svojih pesem šalam i ljubezni; *P. Virgilij Maron* (r. v Milanu 70. l. pr. Kr.) obžaluje v svoji *Bukoliki* vojskine napake i nezgode, hvali pa proti temu mir i pokoj na deželi. *Kv. Horacij* (r. v Venosi 66. l. pr. Kr.), vreden tekmeec *Alceja*, *Anakreonta* i *Pindarja*, je spisal v bliščivih prilikah i s pravim pesniškim ognjem junaške i politične ode, s katerimi oslavlja npr. stanovitnost i močatost Rimljana *Regula*, srečo i slavno osodo svoje domovine; spisal je nadalje tudi himne i moralne ode. Imajo ga tedaj po pravici prvega latinskega lirika. *Albij Tibul* (r. v Rimu okoli 50 l. pr. Kr.) je bil vojak i pesnik; on je prvi latinski elegijski

pisatelj. *P. Ovidij Nason* (r. v Sulmoni l. 45. pr. Kr.) Njegove elegije, ki jih je spisal v pregnanstvu, so pa nekaj preobčutljive; v njih se skazuje izvrstnega umetnika a ne stanovitnega, trdnodušnega Rimljana.

Ti so narimenitniši liriki latinski.

Kakor se je pa po obmolku grške i latinske zgovornosti oglasila z veliko slavo zgovornost sv. očetov grške i latinske cerkve, tako je utihnila tudi Pindarjeva i Horacijeva lira pred krščansko poezijo, ki je opevala edinega Boga, M. Devico, svetnike, skrivnosti i slavo nove Kristove vojaščine. Od teh časov imamo: *Te deum sv. Ambrozija* (u. 367.) — *Vexilla regis prodeunt; Ven. Fortunata* (ki je živel neki okoli 600) — *Dies irae*, pesem kardinala *Frangipane-a* (u. 1294) — *Pange. lingua, sv. Tomaža* (u. 1274) — *Veni s. Spiritus*, pesem *Alb. Vel.* (u. l. 1280 *Lauda, Sion, Salvatorem*, po nekterih, pesem *sv. Tomaža*, po nekterih *sv. Bonaventure* (u. 1274) — *Ave, maris stella* ali *Ven. Fortunata* ali *sv. Bernarda* (u. 1153) — *Stabat Mater*, kateri preizvrstni pesmi se ne ve prav za prav pisatelja.

Toliko zgodovine lirične poezije v kratkem pregledu, noveje ne morem omenjati; tudi ni to namen pričujočih vrstic.

Lirična poezija obsega sploh te pglavitne vrste: *Oda, ditiramb, elegija, ekloga, idila, romanca i balada, sonet i napis.*

Oda je grška beseda i pomenja sploh pesem. V ožem zmislu je oda najsijajniša oblika lirične poezije in izraz narvikše navdušenosti ter je po njenem zapopadku jako različna: zdaj je *pobožna*, zdaj *politična, ljubezenska, junaška* itd. Prim. pesem: *Ne sodi*, ki jo je I. Koseski spisal po Lomonosovovi: „*O ty, čto v' gosti i naprasno . .*“

Pobožna pesem se imenuje tudi himna. Prim: Davidove psalme, pesmi prerokov, nadalje himne naše cerkve, ki so polne nabožne navdušenosti. Oda siplje svoje cvetlice na vse kraje; ona opeva večno zmagoslavje nebeščanov, ona opeva hrabrost v bojih, srečo mirú i slavo človeškega duhá; ona tolmači narskrivniše občutke našega srca, i zvesta nam je spremljevalka na zemskem popotvanji. Iz tega je tedaj očito, da mora biti njen jezik živ, strasten, drzen, žarovit i silen; on mora biti cvet navduhjene domišljave.

Diteramb (zdaj skoraj nič več v rabi) je pesem, zapeta v pohvalo Baha; marsikakrat so ga Grki tudi drugim bogovom posvečevali; njemu nekaj sorodne so napitnice i zdravice.

V *elegiji*, kakor že njeno ime to izrazuje, veje mila otožnost. Boileau piše: V elegiji naj govori samo srce, i sicer nepretrgoma po vsej pesmi, kakor se kri pretaka po vsem telesu. Misli so temu pesniškemu izdelku nežne i naravne.

Romanca i *balada* ste liričen popis djanj, šeg i navad; one ste zdaj čisto pripovedovavni ali tudi dramatični. Te pesmi nas nagibljejo k občudovanju, vžigljejo nam domišljavo i mečijo naše srce. Prim: Preš.: Povodnjega moža, Turjaško Rozamundo. Nekaj prekrasnih Schiller-jevih balad i romanc imamo v zali prestavi od Koseskega.

Epigram je iznajdba starih Grkov; od začetka je bil pri njih le nadpis v ožem zmyslu. Še le pozneje so izrazovali ž njim posebne misli gledé na kak dogodek, ali na kako stvar v naravi in umetnji. Tudi mi Slovenci nismo brez takih napisov. Razun Prešernovih i Cegnarjevih v njunih pesniških zbirkah jih je mnogo po Glasniku i Novicah raztresenih. Epigram je sestavek v malo vèrzih, ki sklepa z ostrim pikom ali sploh bistroumnim zavinkom.

Sonet je stalna oblika, s katero se predóuje vsak predmet lirične poezije. Redno obstaja ta pesemska vrsta iz dveh štiri-vrstičnih (kvartin) in iz dveh trivrstičnih oddelkov ali štrof (tercin).

Slavni nemški pesnik A. W. Schlegel je sestavil sonet, ki določuje njegovo obliko:

*Zwei Reime heiss' ich viermal kehren wieder,
Und stelle sie, getheilt, in gleiche Reihen,
Dass hier und dort zwei eingefasst von zweien
Im Doppelchore schweben auf und nieder.
Dann schlingt des Gleichlauts Kette durch zwei Glieder
Sich freier wechselnd jegliches von dreien.
In solcher Ordnung, solcher Zahl gedeihen
Die zartesten und stolzesten der Lieder.
Den werd' ich nie mit meinen Zeilen kränzen,
Dem eitle Spielerei mein Wessen dünket
Und Eigensinn die künstlichen Gesetze.
Doch wem in mir geheimer Zauber winket,
Dem leih' ich Hochheit, Füll' in engen Gränzen
Und reines Ebenmass der Gegensätze.*

Platen, drug glasoviten nemški pesnik je popisal v jedrnatem sonetu zgodovिनico njegovo:

*Sonette dichtete mit edlem Feuer
Ein Mann, der willig trug der Liebe Kette;
Er sang sie der vergötterten Laurette,
Im Leben ihm und nach dem Leben theuer.*

*Und also sang auch manches Abenteuer
In schmelzend musikalischem Sonette
Ein Held, der einst durch wildes Worgenbette
Mit seinem Liede schwamm, als seinem Steuer.*

*Der Deutsche hat sich beigesellt, ein Dritter,
Dem Florentiner und dem Portugiesen,
Und sang „geharnischte“ für kühne Ritter.
Auf diese folg' ich, die sich sich gross erwiesen,
Nur wie ein Aehrenleser folgt dem Schnitter;
Denn nicht als Vierter wag' ich mich zu diesen.*

Op. Opisovani so v tem sonetu: Petrarca, Camoëns, Rückert i Platen. Tem smemo tudi mi Prešerna pridružiti, ki je originalen in edin mojster gledé na izumbo i zunajno obliko.

Kot pesnik, ki je sonetu dal ono redno obliko, je znan: *Fra Guittone* (+ 1296); Petrarka je to obliko le dovršil. V 16. stoletji so jeli sonet obdelovati tudi na Španskem, Angleškem i Francozkem, dokler ni v tej poslednji deželi propadel v prazne: „bouts rimés“.

Da pa more sonet zanimati v tako mali obliki, naj je 1.) pred vsim njegov predmet resničen, ali saj verjeten, nov i žlahten 2.) naj se predmet ravna po sonetni kratkosti. 3.) Razdelitev bodi naravna, ravno tako sklep, ker nič bi jasnosti i dostojnosti toliko ne škodilo ko prišiljen konec; 4) kakor je sonet zdaj pobožen, junaški, nravit, filozofičen, zdaj elegij ki, ljubezenski, satiričen itd. tako naj se ravna slog po različnosti sonetnega zapopadka; 5) vrstice naj so zdaj silne, zdaj nežne, mehke ali dostojne vselej z obzирom na poglobitno sonetno idejo, i 6), rime, ki naj so vselej iztok iz ideje se vrsté mnogoteroma. Navadno se pa vjema v kvartinah prva vrstica s četrto peto in osmo; druga s tretjo, šesto i sedmo. Tercini ste pa raznega vjemanja.

Razun navadnega soneta s 14 vrsticami je še nekaj drugih (i sonetti a corona, caudati o tornellati).

Epična poezija. V Odiseji čitamo, da je bila pri nekdajnih Grkih naj prijetniša zabava poslušati pesme dveh obče-

čestitih pesnikov: Femija i Demodoka. Homer (r. v Joniji all Meoniji, (on je neki živel tristo let po trojanski vojski) je nabral vsa sporočila o tih bojih, ktera je spletel v tako izvrstni pesmi, da ste vsem stoletjem osupnujoča zgleda epične peozije. *Iliadi* nekaj sorodna je Virgilijeva *Encida*. Naj stojé tu narbolj imenitne epične pesmi poznejih časov: Ovidijevi *Fasti* i *Metamorfoza* — Lukanova *Farsalija* — Vidova *Kristijada* — Tassova *Gerusalemme liberata* — Monti-ova *Basvilliana* — *Nibilungi-Cid* — *Camoënsova Luzijada* — Miltonov *zgubljeni raj* — Klopstockova *Mesiada* — Ossian-ove pesmi — Byronove: *Parizina* i *Lara*, *Korsar*, *Gjavr*, *Oblega Korinta* itd. L. Pyrkerova *Tunisiada*, Prešernov *Krst pri Savici* itd.

Ta poezija se imenuje zato epična, ker pripoveduje kako zgodbo bodisi resnično ali izmišljeno; samo da je edinstvena, nadaljevana v primernem redu raznih djanj, mnogoobsežna, čudežna i mikavna. Prim. Prešernov: *Krst pri Savici*.*)

*) Za onega čitatelja, ki ume italjanščino, naj stoji tu morda narlepša epič na epizoda. Veličanska je po besedi in izumbi. *Dante* na svojem izmišljenem popotvanji sreča grofa *Ugolina* v peklu, ki je bil obsojen kot izdajavec Piž. mesta glodati tukaj čepino nadšk. Rožera. Grof, držeč Rožerovo glavo, pripoveduje pesniku, kako da je na zemlji v strašnem zaporu lakote umrl. Ta epizoda je grozna, tragična i gledé na jeziki jednatost tako mojstrska, da se je mora ogibati vsako prestavljanje, da ne slabi v nji pesniške dostojnosti i ne igra z občutki, ki presuvajo nar bolj skrite nitke še čutečega srca. —

„ Quando fui desto innanzi la dimane
Pianger sentii fra 'l sonno i miei figliuoli,
Ch' eran con meco, e dimandar del pane.
Ben se' crudel, se tu già non ti duoli,
E nsando ciò che 'l mio cor s'annunziava;
Pese non piangi, di che pianger suoli?
Già eran desti, e l'ora s'appressava
Che 'l cibo ne soleva essere addotto,
E per suo sogno ciascun dubitava.
Ed io sentii chiavar l'uscio di sotto
All'orribile torre: ond'io guardai
Nel viso a' miei figliuoli senza far moto,
Io non piangeva, sì dentro impietrai:
Piangevan elli: ed Anselmuccio mio
Disse: Tu guardi sì, padre, che hai?
Però non lagrimai nè rispos' io
Tutto quel giorno nè la notte appresso,
Infin che l'altro sol nel mondo uscìo.
Come un poco di raggio si fu messo
Nel doloroso carcere, ed io scòrsi
Per quattro visi il mio aspetto stesso,
Ambo le mani per dolor mi morsi:
E quei, pensando ch'io 'l fessi per voglia
Di manicar di subito levorsi,

Dramatična poezija je ona, v kateri predočuje več oseb kako resnično ali izmišljeno dogodbo, kakor bi se ravnokar godila ali razvijala. Ona obseza *tragedijo*, *šaloigro*, *dramo*, *melodramo* i *burko*.

Tragedija nam kaže kako žalostno dogodbo, v kateri vidimo imenitne ali mogočne osebe v kakem pregrešnem počenjanji, i ki nas zavolj njih nezgode ali kazni k usmiljenji, strahu i grozi nagibljejo. Tragedija se deli po navadi v pet činov ali aktov, vsak akt v več prizorov ali na-topov. Razumeva se samo po sebi, da mora ta pesniški izdelek, ki nas ima ganiti i boljšati, vsem tirjavam zadostovati. Tragedija naj je celota v ožem pomenu, nadalje verjetna, ker drugač bi gledavca ne mikala i zanimala: ona bodi v resnici tragična i ne pregrozna. (Tacih pregroznih tragedij je pisal veliko francozki Crebillon.)

Komedija ali šaloigra nam kaže kako resnično ali izmišljeno djanje, posneto iz družbinskega življenja ter stavi na smeh napake i slabosti človeške, da nas „ridendo dicens veritatem“ poboljša. Razdelitev je mnogotera.

E disser: Padre, assai ci fia men doglia
Se tu mangi di noi; tu ne vestisti
Queste misera carni, e tu le spoglia.
Quetámi allor, per non farli più tristi!
Quel di e l'altro stemmo tutti muti.
Ahi dura terra, perchè non t'apristi?
Posciachè fummo al quarto di venuti,
Gaddo mi si gittò disteso a' piedi,
Dicendo: Padre mio, chè non m'aiuti?
Quivi morì, e, come tu mi vedi,
Vid'io cascar li tre ad uno ad uno
Fra 'l quinto di e 'l sesto: anch'io mi diedi
Già cieco a brancolar sovra ciascuno,
E due di li chiamai poi ch'è fur morti:
Poscia, più che 'l dolor, potè il digiuno.
Quand'ebbe detto ciò, con gli occhi torti
Riprese il teschio misero co'denti,
Che furo all'osso, come d'un can, forti. *)

*) Tudi v Klopstockovi Mesiadi so kaj lepe epizode. Prim. mesto, kjer se Marija pogovarja s Pilatovo ženo. itd.

Ako prečitaš te vrstice Dantejeve s potrebnim pozorom, boš videl, kako ste si sorodni naša in italijanska poezija; ali to dela tudi lepoglasje obeh jezikov veča svoboda v pesniškem vredovanji besed.

Drama v ožem pomenu ni skoz i skož tragična, ampak ima tu pa tam tudi kaj smešnega ali komičnega.

Burka, ki nam kaže v enem ali k večjemu v dveh aktih kako smešno djanje; razvoj pa mora biti frapanten in jako živahen.

Starogrški tragedisti so: *Eshil* (r. v Atiki okoli l. 490 pred Kr.), *Sofokel*, prvak med grškimi tragedisti (r. v Atiki l. 498 pr. Kr.) in *Eviprid* (r. v Salamini 480 pr. Kr.). Od njih imamo: *Prometej*, *Perzijani*, *Agamemnon*, *Evmenide*, kralj *Edip*, *Edip v Kolonu*, *Antigona*, *Elektra*, *Ajant*, *Filoktet*, *Hekuba*, *Orest*, *Medeja*, *Hipolit*, *Alcešt*, *Andromaha*, *Ifigenija v Aulidi* i *Tavriji* itd.; a veliko več tragedij se je s časom pozgubilo.

Naj slavniji starogrški pisatelj šaloiger je bil *Aristofan*. Od njega imamo le še 11 takošnih izdelkov, čeravno jih je neki 60 napisal.

Latinci se nič kaj ne odlikujejo v dramatični poeziji, posebno ne v tragični; zakaj kar je napisal Seneka, nima dosti veljave v umetniškem pomenu.

Vendar so omene vredni sledeči pisatelji šaloiger: *Plaut* (r. v Sarsini l. 227 pred Kr.), — *Terencij* (Kartaginec r. 192) — *Akcij* (r. 170.), *Pakuvij* (r. 149), *Afraniij* (r. okoli 130 pr. Kr.)

Tudi naše slovstvo ne pogreša manjših dramatičnih izdelkov, in od Schillerjevih tragedij imamo jih nekaj po Koseskem i Cegnarji v prav lični prestavi. Odkar se je pa dramatiško društvo ustanovilo, gre upati, da bomo imeli brž ko brž originalnih dramatičnih izdelkov. Bog daj srečo!

Sklepam ta sostavek, čigar nanke sem po raznih delih ponabral i z lastnimi skušnjami pomnožil, s srčnim vosčilom, naj bi padala njegova zrna na rodovitna tla i naj bi klila i stebljala naši književnosti v hasen.

I. Zur Chronik der Lehranstalt.

Vom 20. Juli bis Ende Oktober 1866 war das Lehrgebäude vom k. k. Militär occupirt. Nach Wiederinstandsetzung aller Schulräumlichkeiten konnte erst am 20. November das Studienjahr 1866/67 mit einem solennen Hochamte eröffnet werden, dem die eingeschriebenen Schüler und der Lehrkörper beiwohnten. Unmittelbar darauf wurden die Aufnahms-, Nachtrags- und Wiederholungsprüfungen vorgenommen, nach deren Vollendung die Verlesung der Disziplinarvorschriften und die Versetzungen der Schüler in den Lehrzimmern und Zeichnungssälen statt fanden.

In die Lehranstalt wurden aufgenommen:

I.	II.	III.	IV.	V.	VI. Klasse
51	49	37	34	19	15

— 205 Schüler.

Der nach den Bestimmungen des Organisations-Entwurfes für Realschulen und nach den besondern für die hiesige Lehranstalt herabgelangten Verordnungen geleitete Unterricht hatte in diesem Schuljahre — in welchem die für das wissenschaftliche Leben notwendige Ruhe durch keine erschütternden Zeitereignisse anhaltend gestört wurde — einen befriedigenden Erfolg; der sich jedoch noch günstiger gestaltet hätte, wenn nicht die vier Monate andauernden Ferien bei den Schülern einen teilweisen Rückschritt im Wissen zur Folge gehabt hätten.

Zur Stärkung und Belebung der religiösen und sittlichen Gefühle sind die kirchlichen Andachtsübungen vorschriftsmässig abgehalten worden. Die Aloisiusfeier wurde in diesem Jahre mit der ersten Schüler-Kommunion verbunden und durch eine Festmesse solenn abgehalten. Die erbauliche Ansprache an die Kommunikanten vom Religionsprofessor Herr Anton Sessich verlieh diesem kirchlichen Feste die wahre Weihe.

Das Allerh. Namensfest Ihrer Majestät der Kaiserin *Elisabet* und der Allerh. Geburtstag von Seiner Majestät *Franz Josef I.* wurden in kirchlicher Feier auf eine würdige

Weise vom Lehrkörper und von Schülern begangen. Durch den für Weiland S. Majestät, den Kaiser *Maximilian* von Mexiko, am 24. Juli abgehaltenen feierlichen Trauergottesdienst, dem der Lehrkörper beiwohnte, wurde der innigsten Teilnahme und loyaler Gesinnung gegen das österr. Kaiserhaus Ausdruck gegeben.

Mit Ende des Solar-Jahres 1866 wurden an die h. k. k. Statthaltereirei für die Pariser internationale Ausstellung die im Studienjahre 18^{65/66} von den Schülern verfertigten geometr. techn. Zeichnungen übersendet.

Am 20. Mai wurde die Lehranstalt durch den Besuch des k. k. Schulrates Herrn Anton Stimpel beehrt; er unterzog sie einer eingehenden, durch mehrere Tage andauernden Inspektion, bei deren Ende unter seinem Vorsitze am 28. Mai eine Konferenz abgehalten wurde, wobei er sich in anregender Weise über den Unterricht mit dem Lehrkörper besprach, und schliesslich seine vollständige Befriedigung über die sittlichen und wissenschaftlichen Zustände der Lehranstalt kund gab.

Während des Schuljahres beehrte mehrmals der P. T. Hochw. Herr Kanonikus Dr. Dominik Castellani, fürsterzbischöflicher Kommissär für das Gymnasium und die Realschule, die Anstalt mit seinem Besuche, und wohnte dem Unterrichte in einigen Klassen bei.

Am 10. Juli d. J. wurde der Lehrkörper der hiesigen k. k. Oberrealschule dem Herrn Statthalter, Sr. Excellenz Freiherrn von Bach, durch den Berichterstatter vorgestellt. Den folgenden Tag darauf beehrte Se. Excellenz in Begleitung des k. k. Statthaltereirates und Studienreferenten, Herrn *Ritter von Jettmar*, des k. k. Statthaltereirates *Baron von Kübeck*, und des Herrn Dr. *Alois Visini*, Bürgermeisters und k. k. Oberlandesgerichtsrates, die Lehranstalt mit einem höchst erfreulichen Besuche. Se. Excellenz nahm die Schullokalitäten in Augenschein, verweilte mit Interesse im chemischen Laboratorium und fisiskalischen Kabinete, besichtigte in den Zeichnungssälen die Schülerzeichnungen und liess zur Erprobung der Schülerleistungen in einigen Klassen Prüfungen vornehmen. Dieser hohe Besuch, an den sich die besten Hoffnungen knüpfen, erscheint in seiner Art in den Geschichtsblättern der seit sieben Jahren bestehenden Lehranstalt als ein Unicum.

Der Gesundheitszustand bei den Schülern war im allgemeinen ein erwünschter. Minder günstig zeigte er sich im Lehr-

INHALT.

	Seite
1. Der internationale Goldmünzfuss. Von F. Villicus	5
2. Vodilce za lepo pisavo i kratki razlagi. Fr. Zakraišek	15
3. Schulnachrichten:	
I. Zur Chronik der Lehranstalt	65
II. Wichtigere Verordnungen	68
III. Personalstand am Schlusse des Schuljahres	70
IV. Lehrplan	72
V. Schulbücher-Verzeichnis	73
VI. Statistik der Schüler	74
VII. Vermehrung der Lehrmittelsammlungen	75
VIII. Ergebnisse der Klassifikation	79
IX. Unterstützung dürftiger Schüler	79
X. Aufnahme der Schüler für das Schuljahr 1867—68	80
XI. Rangordnung der Schüler	81

Montag	Dienstag	Mittwoch	Donnerstag	Freitag	Samstag
8-9	Das Buch	Das Buch	Das Buch	Das Buch	Das Buch
9-10	Sonn. Preis	Sonn. Preis	Sonn. Preis	Sonn. Preis	Sonn. Preis
10-11	ge. n. a. Ballast	ge. n. a. Ballast	ge. n. a. Ballast	ge. n. a. Ballast	ge. n. a. Ballast
11-12	Röm. ult.	Röm. ult.	Röm. ult.	Röm. ult.	Röm. ult.
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6	Thom. R.	Gymnastik			
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2					
2-3					
3-4					
4-5					
5-6					
6-7					
7-8					
8-9					
9-10					
10-11					
11-12					
12-1					
1-2		</			

IV. Klasse.

STRUKL MICHAEL aus Mittelbrett (Küstl.)
BUDAU JOSEF aus Komorn (Ungarn)
OBRY LUDWIG aus Triest
SENTITZ FRANZ aus Cilli (Steiermark)
v. BOUVARD ROBERT aus Feldbach (Steierm.)

Dolliak Josef aus Salkano (Küstl.)
Leban Anton aus Kanale (Küstl.)
Jellersig Franz aus Görz
Paternolli Anton aus Görz
Haas Richard aus Mailand
Codellia Josef aus Görz
Plesnitzer Ferdinand aus Görz
v. Fachinetti Johann aus Visinada (Küstl.)
Kociančić Johann aus Vipulzano (Küstl.)
Kugelmayr Levin aus Agram (Croatien)
Manzan Franz aus Görz
Zei Mathias aus Görz
Trevisan Heinrich aus Monfalcone (Küstl.)
Luzzatto Emil aus Görz
Battistig Anton aus Görz
Gelmi Johann aus Pola
Sirk Gratian aus Sessana (Küstl.)
Zega Michael aus Skopo (Küstl.)
Rebula Johann aus Dol (Krain)
Russian Franz aus Görz
Vodopivec Vinzenz aus Kamnje (Küstl.)
Vio Johann aus Pola
Mailing Heinrich aus Rovigno (Küstl.)

V. Klasse.

OBIDITSCH KARL aus Villach
Pregel Adolf aus Görz
Stua Johann aus Cormons (Küstl.)
Luzzatto Hector aus Görz
Trobič Anton aus Škerbina (Küstl.)
Oru Valentin aus Görz
Gallus Emerich aus Pest
Böheim Hermenegild aus Mantua
Tönnies Gustav aus Laibach
Sbuelz Rocchus aus Görz
Victor Ritter v. Bosizio aus Gradiska
Kurinčič Johann aus Iderska (Küstl.)
Kaučič Franz aus Otelza (Krain)
Zager Franz aus Zaga (Küstl.)

VI. Klasse.

Petronio Peter aus Pirano
Ponton Johann aus Görz
Covacig Karl aus Görz
Bolle Johann aus Triest
Masotti Josef aus Görz
Pagliaruzzi Alfons aus Karfreit
Hradezki Karl aus Schwatz (Tirol)
Marussig Fortunat aus Görz
Sandner Johann aus Mžan (Böhmen)
Dolenc Richard aus Rosenegg (Krain)
Sirk Johann aus Sturia (Krain)
Trombetta Jakob aus Osopponi (Italien)
Borghi Michael aus Palisano (Istrien)
Dankel Sigismund aus Görz

